

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ПОВІСТЬ ВОЛОДИМИРА РУТКІВСЬКОГО «ПОТЕРЧАТА»:
ПРОБЛЕМА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 2 курсу, 601 групи

Лісогор Аліна Григорівна

Керівник: доктор філологічних наук,
професор **Ковалець Л. М.**

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол №__ від _____

Зав. кафедри _____ доц. Мальцев В. С

Чернівці – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. Жанрова ідентичність повісті у парадигмі української літератури.....	7
1.1. Функціонування жанру повісті в українському літературному дискурсі: тематика та типізація.....	7
1.2. Автори-новатори: експерименти із жанром та його тематичні підвиди.....	13
Висновки до розділу I.....	16
РОЗДІЛ II. Володимир Рутківський як представник нового покоління українських авторів.....	18
2.1. Біографія Володимира Рутківського: становлення та розвиток письменника.....	18
2.2. Творчість автора у дискурсі літератури.....	21
2.3. Українська історія та міфологія як ключові віхи авторської творчості.....	24
Висновки до розділу II.....	29
РОЗДІЛ III. «Потерчата»: дитячий текст, наділений дорослими сенсами.....	30
3.1. Жанрово-композиційна своєрідність твору та його сюжетна лінія.....	30
3.2. Тематичні особливості та персоносфера повісті.....	40
3.3. Проблематика національної та індивідуальної пам'яті в тексті.....	41
Висновки до розділу III.....	49
РОЗДІЛ IV. Методична розробка уроку позакласного читання за повістю В. Рутківського «Потерчата».....	50
Висновки до розділу IV.....	57
ВИСНОВКИ.....	58

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	60
ДОДАТКИ.....	67

ВСТУП

Вітчизняний літературний дискурс у всі епохи свого становлення й розвитку звертався до теми національної свідомості українців. Ця ідея – не нова серед письменників, у тому числі і дитячих авторів. Проте майстерність та самобутність письма і того, як митець розкриває цю важливу тему, слугує відображенням того, наскільки автор переймається проблемою. Так постає питання про цінність твору, про те, чи залишиться він у скарбниці літератури, в культурній пам'яті народу, чи про нього забудуть легко, ніби його й не було.

Серед непересічних українських авторів, чия творчість, окрім літературних, несе глибокі суспільні, індивідуальні та й художні сенси, є Володимир Григорович Рутківський (1937 – 2021). Особливістю його авторського підходу до життя є кодування у текстах глибокого патріотичного змісту, навіть у текстах, на перший погляд, дитячих.

Вивченням спадщини В. Рутківського та його внеску в розбудову літератури займались десятки українських науковців, зокрема Н. Марченко, М. Гарбар, А. Єфремова, Д. Матвєєва, Д. Пономарьов та ін. З-поміж проаналізованого особливої уваги сьогодні, коли Україна втягнена у військові дії, є повість В. Рутківського «Потерчата». Вона достатньо ще не поцінована, що й визначає **актуальність нашого дослідження**.

Окремі автори, наприклад, Д. Матвєєва, класифікують «Потерчат» як роман. Ми ж схильні послуговуватись класифікацією більшості інших науковців, зокрема М. Грабар, Т. Качак, котрі вважають «Потерчат» автобіографічною повістю.

Об'єктом нашого дослідження є аналіз сенсів повісті «Потерчата», а **предметом уваги** – проблема індивідуальної та національної пам'яті в цій повісті.

Іншою темою для дискусій учених є віковий ценз тексту, хоч навіть сам письменник «не може з точністю сказати, для кого написав цю книжку – для дітей чи дорослих, – і залишає це на критиків». Сказане начебто дає підстави вважати повість «Потерчата» складовою «дорослої» літератури. Але ж, за неписаними законами дитячого письменства, зазвичай книгу адресовано тій віковій категорії, до якої належить головний герой. Що ж до «Потерчат», то хоч основні події повісті припадають на дошкільний–молодший шкільний вік Володика, але вони, ці події, були настільки трагічними і травматичними для психіки дитини, що тільки завдяки механізмам самозахисту («підміни» спогадів, забуття) вона, ця свідомість, не зазнала незворотних змін. Ось тому важко віднести цей твір до літератури для дітей. Повість «Потерчата» справді, як зазначив сам автор, скоріше «сповідь для дорослих» [3, с. 23].

Метою нашого дослідження є характеристика літературних здобутків В. Рутківського, зокрема аналіз проблеми індивідуальної та національної пам'яті в повісті «Потерчата».

Для досягнення поставленої мети вбачаємо необхідним виконання наступних **завдань**:

1. Дослідити функціонування жанру повісті в українському літературному дискурсі, її тематику та типізацію;
2. Провести аналіз того, як автори-новатори експериментують із жанром, та дослідити те, яке місце серед таких письменників посідає Володимир Рутківський;
3. Вивчити ключові біографічні та творчі віхи життя автора і визначити те, як власний бекграунд вплинув на письменницьку реалізацію В. Рутківського;
4. Ідентифікувати «Потерчат» за їх жанровою ідентичністю;
5. Визначити базові тематичні кейси тексту, схарактеризувати персонажів;
6. Проаналізувати особливості реалізації письменником проблеми національної та індивідуальної пам'яті.

У ході нашої роботи ми послуговуємось **методами**: аналізу, синтезу, абстрагування, порівняння та дедукції.

Структуру нашої роботи формує вступ, чотири розділи (з підрозділами в кожному), висновки до розділів та загальні висновки, список використаних ресурсів (налічує 71 позицію) та додатки. Загалом робота вміщена на 80 сторінках.

РОЗДІЛ І. ЖАНРОВА ІДЕНТИЧНІСТЬ ПОВІСТІ У ПАРАДИГМІ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1.1. Функціонування жанру повісті в українському літературному дискурсі

В українській літературній історії термін «повість» означає «повідати» і спочатку таким словом характеризували епічні твори. Інформацію про це знаходимо в «Історії української літератури» М. Грушевського: «Мова наша про передані усною традицією твори описові, оповідальні – або назву їх старим загальним терміном – повістеві, однаково – ритмовані чи прозові, – мусить, на жаль, бути значно коротша» [14].

Під час зародження жанру в українській культурній традиції повість можна охарактеризувати як ліро-епічний твір, у якому розповідається про певний період із життя тогочасних героїв (князів, витязів тощо). Далі із плином часу спосіб подачі змінився, як визнає сам М. Грушевський: «В нашій традиції ритмічна поема випала. Від величальної пісні ми взяли, що могли. Тепер лишається придивитись тим відблискам, що зісталися в усній прозовій традиції від старого поетичного запасу, з якого брала свої засоби пісня і повість, як усна, так і книжна» [14].

У сучасному розумінні повість існує з першої половини ХІХ ст. («Маруся», «Сердешна Оксана» Г. Квітки-Основ'яненка). Подальший розвиток жанру роману пов'язаний із творчістю Марка Вовчка («Інститутка»), Т. Шевченка («Художник», «Музикант» та ін.). Майстри цього жанру – І. Нечуй-Левицький («Микола Джеря»), Б. Грінченко («Серед темної ночі», «Під тихими вербами»), І. Франко («Захар Беркут»). М. Коцюбинський («Фата Моргана»), О. Кобилянська («Земля») та ін.

У новітній літературі жанр повість посідає важливе місце у творчості В. Шевчука, О. Гончара, Г. Тютюнника, Б. Харчука, Є. Гуцала, В. Дрозда,

В. Яворівського. Як і роман, він може мати жанрові різновиди: історичний, соціальний, політичний, пригодницький, фантастичний.

Повість – епічний (прозовий) твір (рідше віршований) із сформованим сюжетом, а розмах життєвих подій і глибина їх розкриття займають проміжне місце між романом і оповіданням. Крім обсягу, повість характеризується більш розгорнутим сюжетом, аніж оповідання, більшою кількістю персонажів, наявністю описів тощо.

Існують повісті, які включають історичні, драматичні, філософські, сатиричні, релігійні, дитячі оповідання та історії про кохання, причому кожен жанр оповідань має свої особливості. Історичний наратив описує реальні історичні події, які походять з архівів; драматична історія нав'язана трагічними подіями головного героя. Філософські тексти містять роздуми автора про вічні питання життя. У сатиричній повісті використано елементи гумору, сатири та сарказму, які вдало «розбавляють» основний сюжет, а в релігійних текстах головні герої перебувають у вічних пошуках своєї душі та вічного спокою.

Особливо поширеними в літературознавчому дискурсі є історичні та соціально-побутові повісті. У таблиці 1.1. наведена їх ознакова відміна. Історичну повість класифікують як таку, у якій події відбуваються в певному відрізку хронотопу («Тарас Бульба», «Чорна рада» тощо). При цьому в період радянського літературознавства науковці виділяли ще підтип «історико-соціальної повісті».

Таблиця 1.1

Види повістей за поділом на історичну та соціально-побутову
(поч. 90-х рр. ХХ ст.)

Вид повісті	Класифікація та ознаки	Риси повісті	Приклад
Історична	Текст	- епічний жанр;	- «Тарас Бульба»

<p>повість</p>	<p>літературної розповіді. У ньому в художній формі показано події та особистості історичного періоду.</p>	<p>- опора на історичне джерело; - з'єднання історичних фактів з художнім вимислом; - герої: історичні та вигадані особи; - об'єктивне зображення історичних подій; - мова оповіді наближена до епохи автора.</p>	<p>М.Гоголя; - «Захар Беркут» І.Франка</p>
<p>Соціально- побутова</p>	<p>твір, у якому на тлі певних суспільних подій або пов'язаних із ними пояснено певні суспільні події, подано образи сімейного життя, героїчного життя тощо</p>	<p>- Суб'єктивне відображення героїв; - Розмовна мова, використання сленгу, діалектів тощо, - Художній вимисел;</p>	<p>- «Кайдашева сім'я» І. Нечуя-Левицького</p>

У радянський період в українському літературному дискурсі виник метод, викликаний часом, – соцреалізм. Соцреалізм (соціалістичний реалізм) – єдина можлива і найдосконаліше сформульована псевдохудожня система в радянській літературі, по суті, це сукупність жорстких принципів і шаблонів. Він визначив нелітературні та неестетичні принципи: партійність (спотворені уявлення про націоналізм та інтернаціоналізм, виражаючи позицію комуністичної партії як єдино можливу ідею) і крайню партійність. Поняття краси можна було використовувати лише для прославлення образу радянської системи та її загадкових, вигаданих героїв (Павлик Морозов, Олександр Матросов), потворних – усіх агентів інших соціальних систем і ворогів системи.

З точки зору поетики, характерні риси соцреалізму (точніше, виразні потреби умовностей і пропозицій): історичний оптимізм (кінцевий результат історичного прогресу – комунізм), конфлікт радянських реалій, неминуча перемога на роботі, теми «вузьких» робітників і селян, шанування радянської історії та вождів, наявність позитивних героїв (комуністів) і негативних. Соцреалістичні критики оцінювали творчість своїх сучасників лише з точки зору парадигми міфу.

У разі невідповідності твори позначали як «буржуазні» та «націоналістичні», їх вилучали з бібліотек, більше не публікували, автора «цькували» в пресі, а за значні відхилення авторів чекали репресії. Твори класиків оцінювалися за «пророцтвами» радянської системи, у разі невідповідності інтерпретували в хитро вигідному світлі, а то й таємниче (Т. Шевченко – атеїст), просто замовчуване дрібними художниками. Водночас у контексті соціалістичного реалізму був високий рівень художньої філософії, яка задовольняла деякі його потреби, але ставила гуманізм вище партійності (наприклад, «Собор» О. Гончара).

Нові тематичні віхи з'явилися в українській літературі із початком 90-х років, коли після падіння радянської «завіси» автори почали експериментувати із жанрами та формами.

У класифікаціях повістей ми схильні погодитися з твердженням Т. Бужикова, який, посилаючись на В. Разживіна, зауважував про те, що «варто говорити про окремий жанровий різновид лише в тому разі, коли характерні для нього риси можуть бути віднайдені у творах різних письменників або хоча б у кількох творах одного автора» [7].

Зважаючи на тематично-сюжетний підхід, фабульний розвиток подій у творі та художню структуру текстів, можемо стверджувати, що «історико-пригодницька повість не являє собою єдиної жанрової цілісності. В її межах можна виділити такі модифікації, як соціально-психологічна, документальна, детективна, історико-пригодницька повість» [3, с. 60-61].

Нині ж у науковому дискурсі зустрічаємо більше підтипів повісті: філософську, релігійну, детективну, пригодницьку, повість у жанрі альтернативної історії, казкової історії, фентезі тощо. Розгляньмо найпопулярніші сьогодні підтипи повісті:

- **Детективна повість** - Характерна для детективного роману - незвичайна динаміка сюжету: події розгортаються швидко, з великою напругою. Часто це полягає в пошуку та ідентифікації справжнього винуватця.

- **Фентезі** – це піджанр художньої літератури, один із жанрів сучасного мистецтва, що діє у вигаданому світі, де збуваються чудеса та вигадки нашого світу. Магія та інші окультні явища не обов'язково повинні бути основними елементами сюжету, теми чи місця дії, але в будь-якому випадку вони функціонують як частина картини світу. Багато історій цього жанру відбуваються у вигаданих світах, де магія є звичайною справою. Як правило, фентезі відрізняється від наукової фантастики та пригодницького (псевдонаукового) твору відсутністю тематики жахів, але всі три жанри мають багато спільного. У масовій культурі існує умовна форма жанру фентезі, особливо після успіху на світовій арені трилогії «Володар кілець» Дж. Р. Р. Толкіна. Однак у ширшому сенсі до жанру фентезі входять твори

багатьох письменників, художників, режисерів, музикантів – від стародавніх міфів і легенд до популярних сучасних творів.

- **Філософська** – тип повісті, який був особливо популярний в епоху Просвітництва. В її основі лежить філософське розуміння світу і місця людини в цьому світі. Персонажами повісті виступають філософи, які визначають особливості творів. Тому деякі з головних героїв філософської повісті є своєрідними філософськими ідеалами, а логіка подій визначає їх розвиток. Таким чином, головною ідеєю філософського роману Вольтера «Простак» є його конфлікт з «природною людиною» і «цивілізованим» суспільством. Тому суперечка в Бастилії йде не між Геркулесом де Каркабоном і Гордоном, а між філософськими ідеями Вольтера і Руссо.

- **Альтернативна історія** - У творах цього жанру істотним елементом змови є зміна історії минулого (відносно часу створення твору). За словами одного з авторів, у якийсь момент у минулому з якихось причин відбувається щось інше, ніж у реальній історії, чи то випадково, чи то через втручання зовнішніх сил, наприклад, інопланетних істот, які прийшли з майбутнього. Події можуть бути пов'язані з відомими історичними подіями чи особистостями і на перший погляд можуть здатися незначними. В результаті цієї зміни відбувається «розгалуження» історії – події починають розвиватися з іншого ракурсу. У світі з іншою історією відбувається «книжкова» дія. В одних випадках описуються події, пов'язані з «розгалуженням», тоді як в інших виклад фокусується на надзвичайних ситуаціях, які змінюють реальність, а третьою основною темою є спроба героїв повернути історію до її первісного вигляду. Фактично йдеться про те, щоби вдруге змінити її в інший бік або, навпаки, «виправити» змінену реальність. У деяких роботах ідея паралельних світів використовується разом з ідеєю плину часу - «альтернативний» варіант історії досягається не в нашому світі, а в паралельній одиниці з історією. Така інтерпретація усуває добре відомий логічний парадокс подорожей у часі. Відомим майстром альтернативних історій був В. Кожелянко.

- **Підліткова повість.** Це література, написана для підлітків на основі їхнього когнітивного, фізичного, емоційного та мовного розвитку. Література для підлітків часто пишеться для дорослих, але також включає літературу, що увійшла в коло підліткового читання. Головний герой підліткової літератури, як правило, підліток, а теми відображають його переживання, смаки, проблеми, світогляд. Важливою особливістю підліткової літератури є голос наратора або героїв, що відображають внутрішній світ і мову підліткового віку.

- **Жіноча повість.** Повість, написана жінками (репрезентована І. Карпою, І. Роздобудько, О. Забужко тощо).

- **Любовна повість.** Романтичний наратив повісті розповідає про взаємини чоловіка і жінки, перепони на їх шляху, зазвичай закінчується хеппіендомом.

- **Автобіографічна повість.** Вид повісті, де автор розповідає про певний епізод чи період зі свого життя.

Серед таких авторів, які творили, зокрема, й автобіографічну повість, був і Володимир Рутківський.

1.2. Автори-новатори: експерименти із жанром та його тематичні підвиди

Починаючи із XIX ст., в Україні починається епоха «нової літератури». У цей період починається трансформація літератури від елітарного до масового продукту. Тоді з'являться такі тематичні відгалуження, як сентиментальна повість, романтична, просвітницька та реалістична повість. Ці формати прозового тексту були новим віянням літератури, а їх авторів вважали новаторами.

Загалом у вітчизняному літературному полі присутні протистояння традицій та новаторства. Традицією є передача художнього досвіду від одного покоління письменників до іншого, їх творчих перерв в історії культури. У

світовому літературному процесі склалися міжнародні традиції, які знайшли відбиток у багатьох окремих національних літературах, заснованих на творчих здобутках окремих письменників і навіть названих їх іменами. У зв'язку з цим дослідники назвали ім'я англійського поета Байрона, який з'явився в поезії європейських ліриків у ХІХ столітті. «Художні традиції, – каже О. Бушмін, – що походять із творчості окремих письменників, перебувають у постійній взаємодії, інтеграції, оновленні й збагаченні». Пошуки послідовності нових традицій часто обмежуються лише типом літератури. У творчості О. Гончара вчувається відгомін М. Коцюбинського та Ю. Яновського, у драматургії О. Коломійця - Г. Квітки-Основ'яненка та І. Карпенка-Карого, у текстах Д. Павличка - Т. Шевченка та І. Франка. Звісно, між письменниками є спадкові стосунки, але прикладів руху традицій на перехресті родових і родових форм, коли прозаїк зазнає впливу поета, а драматург – прозаїка, чимало [20].

При цьому є автори, які у своєму творчому пошуку приходять до нових текстових форм. Ці митці вміють нестандартно дивитися на навколишню дійсність, бачити тут ще не сприйняті явища і конфлікти, відкривати ще не показаних їм героїв. Новий зміст призвів до появи нових видів мистецтва. Інновація – це пошук нових, свіжих шляхів розвитку літератури, що спричиняє значну зміну літературних традицій. Зміни – це відмова від старих традицій і створення нових. Це під силу лише талановитим авторам, які повністю відчують вимоги дня, передбачають хід його розвитку, сміливо кидають виклик майбутньому.

Серед таких авторів - Т. Шевченко, котрий став основоположником нової поетичної форми, І. Котляревський, котрий перевів українську мову з наріччя до друкованого слова, М. Коцюбинський, котрий заклав основи модерної прози, Ю. Яновський та О. Довженко, котрі кінематографічний погляд привели до літературного дискурсу, М. Трублаїні, В. Нестайко, які експериментували із психологією дитячого тексту.

Особливо літературне новаторство проявилось на межі XIX та XX ст.. Молоде покоління українських письменників, творчість яких розвивалася в цей період під впливом соціокультурної ситуації в Україні та нового досвіду літератури Європи, все більше усвідомлює обмеженість критичного реалізму, необхідність змін, відмовляється від традиційних проблем і формування їх іміджу. Маємо протести проти натуралізму, вузької чіткості, «грубого реалізму», бажання якось наблизитися до останніх тенденцій європейської літератури, зламати стереотипи і стандарти реального життя.

Характеристика розвитку літератури кінця XIX – початку XX ст. вже є зрозумілою сучасникам. У 1901 р. І. Франко написав статтю «З останніх десятиліть XIX віку». У ній наголошено на вивченні нових рис літератури кінця XIX ст. - початку XX ст., вказано на ті прикмети, що відрізняють «нову школу» літератури від «старої», а в статті - «принципові й безпринципні».

Продовжив розмову на цю тему академік О. Білецький, зазначавши, що література кінця XIX – початку XX ст. – це народження нової формації реалізму, якій ще не знайшли вдалої назви, хоча всім зрозуміло, що реалізм М. Коцюбинського, В. Стефаника, С. Васильченка та інших відрізняється від реалізму своїх попередників: «У всякому разі, це було народженням нової реалістичної літератури, яка живила ідеали наукового соціалізму і боролася проти появи Просвітництва, проти занепаду і «чистого мистецтва». Сьогодні літературознавці намагаються зрозуміти процес зміни художніх стилів і тенденцій у літературі кінця 19 – початку 20 ст. і розглядати його як продовження критичного (або класичного) реалізму або як початок модерну («ранньої» сучасності)» [20].

Дискусійною залишається проблема хронологічних рамок українського модернізму та критичного реалізму, а також письменників, яких називають модерністами чи реалістами.

Серед літературних новаторів, скажімо, й такі, як представники літгрупи «Бу-Ба-Бу», так звані вісімдесятники, які стали втіленням

необарокової думки, свята, притаманного історичній карнавальній культурі людства. Соціальною основою літпроцесу в Україні був синдром підсвідомого масового колапсу, який настав після розпаду Союзу, що мав дві психологічні складові: великі карнавальні роздуми про соціальну депресію та катастрофу системи. Творчість учасників «Бу-Ба-Бу» в межах самої групи стала просторово-концептуальним художнім відгуком на публічну рефлексію.

На зміну їм приходять не менш епатажні Ю.Андрухович, Л. Дереш, С. Жадан, І. Карпа, С. Пиркало, С. Поваляєва, Т. Прохасько, Н. Сняданко. Ці автори сприймають літературу як поле для рефлексії, а не протесту, як це було з радянськими та пострадянськими авторами. У такому форматі творчого пошуку і функціонує проза першого десятиліття 2000-х років, у тому числі й повісті.

Нині на творчість авторів впливають не лише саморефлексії чи пошук себе, їх тексти – реакція на виклики сучасності, у тому числі і на військову агресію Росії проти України. Серед таких авторів і Володимир Рутківський.

Висновки до розділу 1

Загалом повість є збірним жанровим терміном без чіткого визначення своїх меж. Іноді цей жанр легко сплутати з романом і оповіданням (розповіддю), які також описують те, що відбувається в житті. Сам термін «повісті» походить від дієслова «розповісти». Сюжет у більшості випадків зосереджується на головних героях, а про їх особи, характери і життєву позицію читач може судити на тлі подій, які детально описує автор. Іншими словами, образ головного героя розкривається через його вчинки.

У розділі наведено такі характеристики жанру повісті: напружений розлогий сюжет, наявність навіть двох сюжетних ліній, розлогість в описах, значний обсяг, велика кількість дійових осіб, великий проміжок художнього часу. Сюжет заснований на реальності, в якій багато людей розкривають своє

внутрішнє «я». Назви таких текстів часто асоціюються з образами головних героїв або ж із кульмінацією твору.

Існує кілька типізацій повісті, кожен жанр має свої особливості.

- Історичний наратив описує реальні історичні події, які походять з архівів;
- Драматична історія нав'язана трагічними подіями в долі головного героя;
- Філософські тексти містять роздуми автора про вічні питання життя;
- У сатиричній повісті використані елементи гумору, сатири.

При цьому є автори, які у своєму творчому пошуку приходять до нових текстових форм. Ці митці вміють нестандартно дивитися на навколишню дійсність, помічати ще не сприйняті явища і конфлікти, відкривати ще не показаних до них героїв. Новий зміст призвів до появи нових видів мистецтва. Інновація – це пошук нових шляхів розвитку літератури, що спричиняє значну зміну літературних традицій. Зміни – це відмова від старих традицій і створення нових. Це під силу лише талановитим письменникам, які повністю відчують вимоги дня, передбачають хід його розвитку, сміливо кидають виклик майбутньому. Серед таких авторів і Володимир Рутківський як автор багатьох повістей.

РОЗДІЛ II. ВОЛОДИМИР РУТКІВСЬКИЙ ЯК ПРЕДСТАВНИК НОВОГО ПОКОЛІННЯ УКРАЇНСЬКИХ АВТОРІВ

2.1. Біографія Володимира Рутківського: становлення та розвиток автора

Володимир Григорович Рутківський народився 18 квітня 1937 року в селі Хрестителеве Чернобаївського району Черкаської області. Майбутній автор виріс у вчительській родині, його батько був поляком, мати – українкою, це теж до певної міри визначило вектор майбутніх інтересів. Рутківський з дитинства «був освіченою та високодуховною людиною, цікавився історією, свого часу очолював археологічний гурток при школі» [1].

Власне, до історії В. Рутківський мав інтерес завжди. Як згадує сам митець, «його дитинство пройшло на кордоні між Руссю та диким степом. Саме в наших місцях зупинився князь Ігор перед невдалим походом на половців. На нашому місці воював Наливайко [...], тому без історії не можу жити» [65]. Кожен клаптик землі був пов'язаний з історією. «Володя та його однокласники ще в юному віці розкопали оригінальну стоянку кінця давньої епохи (близько 300 тис. років тому) у власному селі Велика Бурімка на Черкащині» [13]. Цей випадок вирішально вплинув на вибір хлопцем життєвого шляху. І хоча йому не судилося стати археологом, «... захоплення історією Батьківщини залишилося назавжди і перекинулося на авантюрні історичні романи та оповідання» [20].

Дитинство письменника припало також на роки Другої Світової війни. Ці сторінки його особистої історії лягли в основу однієї з визначних книг української літератури та особистої перемоги автора – повісті «Потерчата». Війна і втрачене дитинство дасть йому поштовх навіть у дорослому віці

лишатись дитиною. Про це він неодноразово згадував у своїх інтерв'ю (дод А.)

Навчався Володимир Рутківський на хіміко-технологічному факультеті Одеського політехнічного інституту, після чого працював на суперфосфатному заводі в Одесі (1960-1966). Почав друкуватися в 1959 році. Член Одеської обласної організації НСПУ з 1969 року.

Дуже цікавим фактом біографії є те, що Володимир Рутківський деякий час працював також на Одеській кіностудії (1978-1979), з якою пов'язано багато відомих українських письменників, таких як Юрій Яновський, Михайль Семенко, Олександр Довженко. Можливо, тому його тексти напрочуд кінематографічні, про що свідчать екранізація «Джур» та «Сторожової застави» [24]. У 1985 році В. Рутківський написав книгу «Земля майстрів» про Одеський завод точних виробів, яка вийде російською мовою у 1985 році. Службова кар'єра пов'язана насамперед із журналістикою – він працював кореспондентом одеської газети, редактором обласного радіо «Одеса» (1968-1973), а з часів незалежності очолював відділ газети «Одеські новини».

Доля В. Рутківського – швидше оманливий лабіринт, який в останній момент раптово досягає кульмінації мрій. Він мріяв стати археологом, але продовжував вивчати інженерію. Працював на виробництві, але цікавився журналістикою [25].

Закінчив також Вищі літературні курси в Літературному інституті імені Максима Горького. Обіймав посаду відповідального секретаря Одеської організації НСПУ. Коли перейшов на обласне радіо і почав писати вірші, в сім'ї виникли проблеми, які врешті-решт призвели до розлучення та тривалої відсутності в його житті двох неповнолітніх синів. Розв'язали душевну кризу два роки навчання в Московському літературному інституті, що дало письменникові можливість утвердитися в переконанні, що головне в світі для нього – література.

У сорок років він удруге одружився на вчительці англійської мови. Дітей у пари не було, тому тепер вони могли присвятити себе улюбленій справі. На щастя, друга дружина з розумінням поставилася до його професії [41].

Свою літературну діяльність Володимир Рутківський розпочав як поет. Його твори – збірки поезій «Крапля сонця», «Плоть», «Вітер на двох», «Відчинене Богданкове вікно», «Рівновага», «Знаки глибини», «День живої води». Власне, тоді В. Рутківський тоді починає писати й інші твори переважно для дітей та юнацтва: повісті «Ганнуся», «Гості на мітлі», «Бухтик з тихого затону», «Канікули у Воронівці», «Слуга Баби-Яги», «Сторожова застава», п'єса-казка «Прибульці», книга про німецьку окупацію під час Другої світової війни за історичним романом «Сині води», «Потерчата».

За радянських часів В. Рутківського неодноразово звинувачували в українському буржуазному націоналізмі, його твори відмовлялися публікувати в тодішньому дитячому видавництві «Веселка», але перекладали російською мовою були схвалені до друку у московських видавництвах.

Широке визнання в незалежній Україні В. Рутківському принесла саме авантюрна трилогія «Джури», за яку він був удостоєний Шевченківської премії (2012). У 2011 році письменник отримав премію «Книга року ВВС» за двотомний історичний роман «Сині води». Зрештою, були також літературні премії імені Миколи Трублаїні та Віктора Близнеця, перемога в рейтингу «ЛітАкцент року 2009». А в 2018 році ім'я В. Рутківського за книгу «Гості на мітлі» було включено до Почесного списку імені Ганса Хрстіана Андерсена. Сам же письменник на грошову частину Шевченківської премії заснував свою приватну нагороду в царині дитячої літератури, яку закономірно назвав «Джури».

Та не все було так просто. Неймовірно, але факт: спочатку йому справді було легше друкувати свої твори в Москві, аніж у Києві. Також із третьої спроби отримав він премію імені Лесі Українки. А книжки із серії «Джури», «Сторожова застава», «Сині води», «Потерчата», які сьогодні

вважаються вершиною його творчості, роками залишалися без великої уваги критиків.

Твори В. Рутківського – це захоплююча суміш справді фантастичної фантастики та історичних фактів, що допомогло створювати неймовірно цікаві сюжети для книг, які не залишили байдужими дорослих і дітей. Вони, ці книги, і є головним підсумком цікавого і наснаженого життя письменника.

В. Рутківський помер зовсім недавно – 31 жовтня 2021 року в Одесі. Залишилася творчість як об'єкт для читання та вивчення і школярами в рамках освітніх програм, і науковцями, яким належить особливо багато зробити для належного включення художніх здобутків письменника в загальний художньо-науковий контекст.

2.2. Творчість автора у дискурсі літератури та історії

Володимир Рутківський до останнього був одним із небагатьох письменників, які скромні й критично ставляться до того, що пишуть. Тому він по кілька разів переписував свої твори. Для нього коректура – це завжди був довший і складніший процес, ніж писати. Мало хто знає, що спочатку були аносовані бестселер «Джури» чи «Сторожова застава», а також «Потерчата». Проте їх ніхто не бачив – ні критики, ні читачі. Лише перевидання «А-Ба-Ба-Га-Ла-Ма-Га» Максима Паленка з неймовірними ілюстраціями відкрило Україні існування такого потужного дитячого письменника. Якби не турбота друга дитинства, відомого дитячого поета Анатолія Качана, який постійно й неодноразово радив Іванові Малковичу читати одеські твори, ми б сьогодні хтосна чи мали такий феномен Володимира Рутківського.

Як зауважила в некролозі на смерть письменника О. Герасим'юк, Рутківський був письменником, «що вчив свого читача дивитися на наш український світ очима героя, а не жертви, кликала бачити перемоги, а не

канонізувати українську недолю. Своїми історіями він ростив покоління гордих і вільних та змінював тих, хто жив у парадигмі маленької людини, покірної вічним поразкам: над його книгами не плачеться, після них хочеться жити, любити й пишатися тим, хто ти є» [65].

Із погляду С. Пиркало, «Рутківський показав, що дитяча і підліткова книга в новій українській літературі не поступається дорослій» [65].

Автор належить до покоління дітей війни, своє воєнне дитинство він і описує в автобіографічній повісті «Потерчата», що має підназву «Сповідь дітей дорослим, які так нічого й не навчилися». Діти, на чії плечі лягає і страх перед дорослими, – ключовий лейтмотив цього тексту. Це про втрати, які зберігає колективна пам'ять і які виражені мовою тіла навіть через десятиліття після травматичних подій. Володимир Рутківський із сумним співчуттям згадує, як його старий і хворий батько, який воював на війні понад шістдесят років тому, все одно не забуває повзати, як пластун. До теми війни автор звернеться уже за декілька десятиліть. Його фентезі «Сторожова застава» навіть екранізують. Це живописна версія одного з найвідоміших пригодницьких романів В. Рутківського [65].

Фантастичний фільм, як і його літературний відповідник, так само розповідає про хлопчика, який через якийсь портал – печеру – потрапляє в минуле. Його рідне село виглядає інакше, але Вітько Бубненко (до речі, бешкетник із повісті «Ганнуса») потрапляє в 1097 р., де його приймають за блудного сина тітки Маланки. Вітько настільки близький до інших мешканців Воронівки і до трьох знаменитих богатирів, що не має гарячого бажання повертатися додому. З цього твору читачі дізнаються про батьківщину наших предків, їхній бойовий дух та оптимізм, творчість у житті як засіб навіть самопорятунку (використання ліхтарика, щоб налякати ворогів) тощо. Такі твори викликають у дітей інтерес до читання, бо, як казав В. Рутківський, «хто змалку не звик читати, той і в дорослому віці не читатиме. А це врешті призведе до деградації української громади, української нації...» [4, с. 388].

Ще одне художнє та історичне відкриття В. Рутківського – битва під Синіми Водами. Боротьба об'єднаного литовсько-українського війська була по суті визволенням тодішньої України від ненависного ярма. От Володимир Рутківський і написав про ці події прекрасний роман «Сині Води». Але твір залишився непоміченим критикою [65]. Він був перевиданий у 2011 році, здобувши аж відтак прихильників серед юних читачів. Перша частина твору викликає зацікавлення долею князя Дмитра, про якого в підручниках історії таки мало відомостей.

Видання «Джури козака Швайки» (вперше опубліковане в журналі «Однокласник» у 1995 році) окремо побачило світ у 2007 році й стало першою книгою Володимира Рутківського, яку прочитала Україна. Цей успіх і призвів до написання трьох наступних частин тетралогії. Вона має важливе значення для формування національної свідомості українців. Як висловились українська дослідниця дитячої та юнацької літератури Уляна Баран, «Володимир Рутківський зробив значний внесок у традиційний розвиток реалістичної прози для дітей та підлітків за національним українським законом «Джури» [65]. Адже ця епопея наводить раніше нерозгадані факти про історичні події XV ст. і водночас – споконвічні культурно збережені колективні страждання, що характеризуються переважно любов'ю до своєї країни, пам'яттю всього українського народу [65].

Трилогія В. Рутківського «Джури» описує період в історії України, коли степові татари регулярно нападали на нашу країну, щоб відновити свій ясир, і це був чи не найяскравіший період для виявлення і демонстрації справжньої сили людського духу. Офіційна історіографія категорично заперечувала існування козаків із надлюдськими здібностями, але збереглася значна кількість текстів про них як персонажів народної творчості. Це можуть бути як збірні образи героїв, так і індивідуалізовані, імена яких також відомі історикам. Гіперболізація зовнішності та сили є традиційною для фольклору, але героям належить особлива роль – вони є втіленням мужності, сили, прагнення до волі та безсмертя народу. Тому не дивно, що Володимир

Рутківський у своїй творчості акцентував увагу на цій темі. Герої проходять усі етапи виховання. А оскільки тетралогія розрахована на дитячого читача, вона виконує не лише пізнавально-розважальну функцію, а й має на меті виховання справжнього українського патріота.

Цікаві паралелі провела Н. Марченко, яка порівняла героїв «Джури» з героями відомого твору «Мушкетери»: Санько – не просто таємниця, а хитра інтрига, як Арамис, власне, він є лідером «Мушкетерів». А добросердний силач і велетень Демко – не просто як Портос, а лицар, щиро відданий суспільству і людям. Такі спостереження ще раз доводять, що Володимир Рутківський був надзвичайно талановитим і цікавим письменником. Його орієнтація на найкраще зі світової літератури, його вроджений смак, авторська увага до різних деталей (психологічних, казкових та історичних) надали написаному особливої ваги. Оригінальним підходом до теми вирізняється остання тетралогічна книга – «Джури і Кудлатик». Оповідач тут Кудлатик - вовк - помічник персонажів, душа яких відроджується, але пам'ять про них не втрачена назавжди. Його друзі гинуть на його очах і гинуть у битві, але його душа заслуговує на небо.

Найкращі риси індивідуальної манери В. Рутківського, його дивовижна здатність ніби реставрувати минуле, відновлюючи тим самим загальнокультурну пам'ять народу і свою індивідуальну пам'ять, виявились і в його повісті «Потерчата».

2.3. Українська історія та міфологія як ключові віхи авторської творчості

Значення міфу для літературного твору залежить від культури, задумів автора та жанру твору. Перехід від міфу до поетичної форми пов'язаний з усвідомленням різниці між суб'єктивністю пізнавального процесу та об'єктивністю дійсності [44].

Той самий міфічний намір, який розвивався протягом століть, набуває нового значення в кожній епосі, працюючи як спосіб втілення нової проблеми, і врешті-решт може бути отримано нове символічне вираження. У сучасному літературознавстві виник окремий напрямок, так звана археологічна критика. Вона ґрунтується на тому, що література є «перекладним міфом», і тому історія літератури розглядається не в загальноісторичному контексті, а як форма внутрішнього саморуху – «вся історія літератури» – міфічні варіації на різних етапах літератури. Піднесення літературного твору над стародавніми міфологічними ідеями часто відбувається через розвинені форми поетичного переосмислення, особливо через символізм [36].

Проблему метафізики в літературі досліджувала українська школа символічної міфології, а пізніше – О. Потебня, який розробив психолінгвістичну концепцію теорії літератури. Цікавим є твердження Р. Барта про те, що міф розвиває вторинну напівнаукову систему, без необхідності розкривати або відкидати концепцію. Символіка символістів з її «вірністю землі» натуралізує поняття, однак значення не обмежується «матерією». Існує також багато виразів, які об'єднують поняття символізму та міфу, демонструючи символічне значення міфу. Щось подібне ми знаходимо в трактуванні міфу як замкнутої символічної системи (міф – це символічна форма, яка організовує хаос навколо людини). Стародавні жерці трактували міфи як символи, що приховують їхню мудрість. У своїх роботах про міф Р. Барт стверджує, що міф має символічне значення; Є. Мелетинський, говорячи про літературу ХХ століття зазначає, що її міф вважається символічною системою, а отже, легенда спочатку була символічною [60].

З погляду Р. Барта: «...в концепції міфу є лише туманне знання, що складається з нечітких розривних асоціацій», що справедливо можна віднести до символізму; «...Звісно, міф воліє працювати з незначними образами /.../ і готовий до змісту – мультфільми, сатира, символи тощо.

Якщо розглядати міф і символіку з точки зору загального та особистого співвідношення – можна також знайти схожість».

Власне, у текстах В. Рутківського міфологія набуває нових символів та сенсів. Важливо дослідити процеси, що відбуваються в українській літературі, та труднощі, з якими стикаються митці, передусім В. Рутківський. Як мовилося, лише порівняно недавно за допомогою видавництва А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА цей уже немолодий автор гучно заявив про себе, видавши першу частину тетралогії «Джури» [35]. Проте досліджувати творчість цього письменника сьогодні недостатньо. Так, його книги навмання згадуються на різних форумах, є стаття «Характеристика літературного степу» О. Гавроша та стаття Н. Марченко «Володимир Рутківський: тексти долі» (2014). Але цього недостатньо.

Для Володимира Рутківського шлях до слави та визнання був довгим і важким. Однією з причин цього було те, що автор був українцем і ототожнювався зі своєю рідною країною. Свідченням цього є згадка про рідне село, його історія, що проходить через його твори. Це і не раз згадувана «Сторожова застава», в якій автор простежує історію свого села з часів Київської Русі і навіть наводить історичні відомості, які свідчать про те, що Ілля Муромець був не російським билинним героєм, а українцем. Згадуються «Моровлин», «Муровленін» та інші, які можуть бути похідними від назв міст Морівійськ, Моровий, Муравський шлях (Волинь, Чернігівська область), а не на півдні Росії».

Нагадаємо, пригодницький фантастичний фільм «Сторожова застава» за однойменним романом Володимира Рутківського вийшов 12 жовтня 2017 року на третьому році російсько-української війни. Не секрет, що у фільмі Володимиру Григоровичу не все подобалося. «Ми зустрілися восени 1990 року. Володимир Григорович привіз «Сторожову заставу». Мені сподобалася ідея відібрати Іллю Муромця у москалів, її вкрали разом із гарною частиною нашої історії. Ось де я помщуся...». Відомий дитячий письменник Сашко Дерманський ділився своїми спогадами: «Ми посміялися, із задоволенням

прийняли цей варіант. Ніжний, мудрий, врівноважений і харизматичний Велетень слова – так воно залишиться в моїй пам'яті» [65].

А почалася ця довга подорож до читача і глядача в 1991 році, коли роман уперше був опублікований на сторінках підліткового журналу «Однокласник». Спільна ж робота режисера Юрія Ковальова, сценаристів Сашка Дерманського та Ярослава Войцешка була настільки вдала, що український глядач зрозумів – у нас не лише чудовий український фільм для родини, а й мова, якою можна говорити без болю та страждань.

Зрештою, «Сторожова застава» – це не лише жива й невимушена акторська гра, жартівливий діалог, захоплююча історія, а й реалізація давньоруської оповіді в українській пам'яті; це фільм про війну та участь, яка не може бути «не твоєю» [65]. Та й Волинь і Чернігівщина – це не що інше, як Україна, а не «південь Росії». А села Муром і Карачарово, за свідченням краєзнавців, колись знаходилися відразу після Чернігова» [13, с. 302]. Саме так можна було виграти гібридну битву спогадів та ідентичностей.

Так і з тетралогією «Джури». Яким би важким не був шлях автора до визнання, успіху важко було досягти в Радянській Україні, віддаючи перевагу історичній тематиці. Але доля не зламала В. Рутківського, вона все ж усміхнулася йому. Перед тим причина відмови публікувати «Ганнусю» в Радянській Україні була неймовірною: «"Ганнусю" знову зламали редактори. Така дружба». Очевидно, звинувачення на адресу автора були безпідставними, про що свідчить популярність дослідження серед сучасних старшокласників. Подібним за стилем є оповідання «Що я бачу» за твором Б. Житкова. Це дослідження вражень хлопчика від його першої подорожі літаком, човном і занурення у ще невідомий світ сільського життя, яке йому дуже сподобалося як городянину. Колорадо як картопляні жуки, полуниця на варення і навіть саме варення, навіть їсти піну під час приготування: «Здається, я ніколи не куштував її так сильно, як сьогодні. І, мабуть, краще не було. І така буденність робить дитину щасливою, вона стає близькою і

зрозумілою для маленьких читачів. Нарешті, у 2012 році цю історію перевидало українською мовою «Видавництво Старого Лева» [65].

А 2015 року вийшло продовження «Ганнусі» - «Візит до лісника», де автор збагатив розповідь уже легендарними образами мавпи та лісника. Але це не виявилось фантастичною історією, замість страху людей перед надприродним і незрозумілим було вирішено навчити їх брехні та лінощам.

До міфологічних зображень автор звернувся і в «Гостях на мітлі» (вперше надрукувало видавництво «Веселка» в 1988 р.). Тут Ядвіга Олізарівна літає у ступі зі своїм вихованцем котом Аристархом. Цей образ пов'язаний з образом Баби-Яги.

Автор уміло підбирає героїв для своїх творів, він добре розуміє, який персонаж і сюжет можуть зацікавити читача, тому вміло вплітає реальний світ у казковий твір [65].

Історична тематика автора різношерста, будучи обізнаним у вітчизняній історії, В. Рутківський розкриває під іншим кутом моменти її найбільшої величі:

- Часи Київської Русі-України;
- Епоха козацтва;
- Часи Другої Світової.

При цьому батальні моменти автор має тенденцію згладжувати та нівелювати, адже його читачі – діти. Більше того, текстам В. Рутківського притаманний аспект повернення українських героїв, анексованих Росією (козаччина, богатирі, військові перемоги тощо).

Серед текстів, де автор роздумує над історією власною та українською загалом, – «Потерчата». Це, як визнає сам автор, «книга трьох майданів і двох воєн» (Дод. Б). Він написав цей текст під час подій Майдану 2014 року, який став його творчим каталізатором, адже, як пригадує письменник, він і сам був учасником іншого майдану – у 90-х, коли зароджувалась українська незалежність сучасного зразка.

Однак його перший особистий майдан відбувся раніше – у 40-ві роки ХХ ст., коли в роки Другої Світової він сам стався як українець.

Висновки до розділу

Як ми переконались, Володимир Рутківський прожив цікаве і наснажене життя, яке розпочалось на Черкащині, але більше пов'язане з Одесою, де майбутній письменник свого часу здобував освіту. Інженерний фах не завадив В. Рутківському стати інженером людських душ. Письменник працював також на журналістській роботі, очолював обласну спілчанську письменницьку організацію, та найбільше присвятив себе літературній справі. Цей автор непросто йшов до своїх читачів, разом з тим його творча діяльність поцінована рядом значних літературних нагород, серед яких найпомітнішою є, зрозуміло, Шевченківська премія в галузі літератури.

Війна, пережита в дитячому віці, затилилась у пам'яті і спонукала цінувати життя, наснажувати його працею задля інших. Тема війни у своєму автобіографічному вияві стане в центрі повісті «Потерчата».

А між тим В. Рутківський починав як поет, звертаючись до поетичного ремесла постійно, збірки його віршів – тому підтвердження. Найулюбленішою сферою уваги виявилась, однак, дитяча тематика, дитяча аудиторія та національна історія. Найвідоміші твори В. Рутківського - чотири твори з епопеї «Джури» - присвячені саме їм.

Зрештою, кожен твір цього автора заслуговує на пильну читацьку та й дослідницьку увагу

РОЗДІЛ . III. «ПОТЕРЧАТА»: ДИТЯЧИЙ ТЕКСТ, НАДІЛЕНИЙ ДОРΟΣЛИМИ СЕНСАМИ

3.1. Жанрово-композиційна своєрідність твору та його сюжетна лінія

Про жахи війни написано багато. Але коли дитина розповідає про такий страшний час, це не можна розуміти як історію для дорослих. Головним героєм «Потерчат» є сам автор, відомий український дитячий письменник Володимир Рутківський. Він не ховається за свого головного героя, а, наче з темряви, тримаючись за нитку, тоне в його пам'яті, частина якої схована в тумані, бо так важко згадати [65].

Військова активність, де б вона не була і з якою метою не велася, накладає значний відбиток на життя суспільства. Особливо чутливі до цього діти, тому що їх характер, душевний настрій іще не до кінця склався, їм важко переживати різні емоційні травми. У війнах ж так багато поганого.

Наслідки ж годі передати словами: смерть близьких, зруйновані будинки, скорочення постачання продуктів харчування, відсутність транспорту. Через це багато безпритульних сиріт залишаються на вулицях. Не всі впораються, тому що не зможуть пристосуватися до самостійного життя. У «Потерчатах» зображено досвід хлопчика, який потрапив у вихор війни. Його світ справді розвалився: тата забрали на фронт, комісар вигнав із села його матір, батьки неохоче їх прийняли через батька-поляка, а однолітки знущалися з нього. Усе це безпосередньо впливає на світогляд дитини [36].

Страшні дні війни також зображені помітними і відчуваними штрихами: діти хапають патрони зі ставка; солодкий запах від убитого червоноармійця; вкрадена іграшка; картопля заморожена, що не липне до горла, і вівсянка, вкрадена для брата; переслідування красивих жінок, які змушені відмежуватися, щоб на них не звертати уваги; жорстокі поліцаї та старшини; представники НКВД, які катують жінок і стріляють у дітей із живих щитів, щоб захопити своїх ворогів; І є не менш потворні діти, що

наслідують поведінку дорослих; Навіть дитячі ігри та мрії перетворюються на фантазії про вбивство ворогів і поліцейських.

Деякі деталі настільки пронизливі, що глибоко зачіпають і можуть бути представлені лише через дитячий світогляд:

«І я намагаюся не звертати уваги на ту церкву, бо вона закрита. Я весь час спостерігаю, як будують бар, яким радянська влада відокремить нашу Пирогівську церкву від усієї держави» [53 с.18].

«Я хотів розповісти мамі про вбитого червоноармійця, проте передумав. Я вже не раз бачив, що мамі стає дуже зле, коли вона бачить вбитого. Тоді вона одразу ж хапається руками за горло, ніби її починає нудити, і кидається подалі від нього. Так вона вчинила три дні тому, коли ми з однією тьотею побачили точнісінько такого ж червоноармійця. Тьотя тоді сказала, що той загинув, як герой. Як герой, от. А татко ще до війни мені якось казав, що герої – то найкращі, найвідважніші люди, їх треба любити і поважати. Саме так, а не хапатися за горло і втікати від них» [53, с.44-45].

У цьому процесі пізнання світу головним героєм стає далекий батько, а не близька мати, яка бореться за життя своїх дітей, проте наразі часто сприймається як ворожа, незрозуміла, чужа. Її теж мучать кошмари за малюком, а сама вона страждає і плаче. І сумно, і боляче для вдумливого дорослого читача...

Це особливо боляче й тоді, коли місцеві жителі не можуть знайти спільну мову, згадуючи старі образи замість того, щоб воювати разом.

Але війна складна і жахлива. І хіба ті німці, які годують дітей солодощами, не підкоряються наказам, страчуючи людей? А хіба не ті «наші», які допомагають людям робити те страшне, що вони називають ворогами? І є третя сторона, яка бореться за незалежність України... Війна завжди жахлива, і її треба зупинити, але не ціною її незалежності. І коли ви зіткнетесь з цим злом, ви зможете зрозуміти, наскільки воно страшне [36].

Війна не звільняє того, хто дивиться в її безодню. А під кінець життя Володимирів батько підсвідомо перебував серед тих жахів, які перебув у юності. І це справді страшно...

Одразу після назви твору («Потерчата») зазначено: «Дитяча сповідь для дорослих, які так нічому й не навчилися» Важко сказати, що це книжка для дітей, на наш погляд, її треба читати в першу чергу дорослим, щоб думати і думати про минуле, сьогодення і майбутнє. Сам автор у своєму інтерв'ю (дод Б.) зауважує, що лишає на розсуд критиків те, до якого жанру відносити його текст. Однак саме крізь дитячу історію розказано історію дорослих страхів того часу [44].

Людство прагне самознищення і кровопролиття на війні, а найлютішими ворогами є зрадники, які потім стають поліцією. Чи не потрібно нам знову засвоювати цей урок, чи він повторюється в нашому житті?

Перший крок у минуле – згадати про райські яблука, які майже неможливо їсти, бо вони кислі, але створюють незабутній смак варення. Такі яблука на Черкащині вивели, замінили новими сортами, і несподівано показано, що книга буде побудована за протилежним принципом минулого, яке безповоротно відійшло, і сьогодення. На перших сторінках повісті їжачок несе небесне яблуко, мандрує в далекі краї, а той самий їжачок живе з головним героєм твору майже сім десятиліть опісля.

Текст В. Рутківського дуже цікавий за своєю структурою. Повторимо, часом здається, що головний герой ніби тримає в руці ліхтар, який освітлює обмежений простір, таким чином представляючи спогади, яскраві фрагменти, що зображують трагедію його країни. Водночас головний герой – дитина дошкільного віку, яка не замислюється над долею свого народу і не вигадусь стратегій, що перемагають у війні.

«Потерчата» – це роздуми дорослого письменника про себе та війну, про людство, частиною якого він є, про світоустрій та глобальні проблеми самознищення.

Для дитини світ обертається навколо неї і таким чином зображує лише події, емоційно важливі для головного героя. Іноді це здається егоїстичним, тому люди розуміють світ. Але тільки діти мають сміливість щиро прийняти його.

«Потерчатами» називають нехрещених дітей. Раніше таких нещасних дітей було дуже мало, і тільки ті, що померли до хрещення через якийсь нещасний випадок чи хворобу. Але й за радянської влади немовлят хрестили, та не всіх. Усе життя тих, хто жив «без хреста», і пригнічує покоління, народжене безбожною владою.

І справедливе запитання головного героя: чи були діти потерчатами, якщо вони «розбомблені» чи «розстріляні», хижакими розірвані чи втоплені в болоті? А що відбувається з тими, хто вмирає з голоду? Вони теж потерчата?

В автобіографічному творі В. Рутківського головний герой і оповідач змальовує втрачене дитинство цілого покоління дітей, яким довелося пережити війну, пережити переслідування, зазнати голоду й людської жорстокості, уникнути страху та пройти між життям і смертю.

Історія ця глибока і психологічна. Інформація про час і події у творі передається через сприйняття головного героя, його думки, ідеї, мрії. Історія така ж чесна, як його волосся, і має безперечний вплив на те, що відбувається всередині нас та навколо нас.

«Можливо, мама мене ніколи більше не полюбить до війни, і вони з Вікториком ніколи не пробачать мені таких слів. І на всьому світі я завжди буду сам. Поки батько не повернеться з війни...» [53, с. 40].

У хлопчика постійний страх самотності та покинутості. Довоєнне дитинство було щастям: з батьком, з матір'ю, а потім – голодом, холодом, страхом, безпорадністю, самотністю.

«Мені вчора виповнилося чотири роки, тато і мама мене любили, згорблено посміхалися... і відразу відключили. Війна викинула нас на вулицю без хати над головою» [53, с. 39].

Незважаючи на воєнну драму, В. Рутківський зумів знайти свій особливий голос – легкий смуток і навіть частково гумор. Адже війна війною, а дитинство бере своє. Діти продовжують гратися, навіть якщо щось поблизу нападає на них. Дитинство може бути лише у відповідності зі словом «мир».

Книга В. Рутківського є прикладом того, як можна вдало писати про складні та філософські проблеми, не спрощуючи їх, – і водночас доступно й не травматично для дітей. Тож, видається, ця повість і для дітей, хоч для її сприйняття мусить бути спочатку відповідна психологічна підготовка. Звісно, її мусять забезпечити дорослі...

«Потерчата» за своєю суттю є особливим текстом: сенси, котрі несе у собі цей твір, можна порівняти із керролівською «Алісою» де теж присутня риторика «скриньки з подвійним дном». Перша, з нашого погляду, - історія, що розповідає про значно глибші сенси і при цьому має психологічний ефект і для читача, і для самого автора. Сьогодні в літературі та художній публіцистиці популярним форматом подачі тексту є сторітеллінг. Це формат тексту, коли через одну історію розкривається певне явище. Таким повістевим сторітеллінгом і є «Потерчата». Наратив «Потерчат» включає у себе кілька тематичних історій та сюжетних розгалужень:

- Історія війни як явища, в якому існували українці в певному хронологічному відрізку;
- Історія героя, його взаємин із родиною та друзями, недругами і, врешті, самою війною;
- Побічні історії – історія родини, другорядних героїв тощо.

За жанровими особливостями текст В. Рутківського ідентифікуємо як повість. Йому творові притаманна значна кількість другорядних персонажів, він охоплює не одну життєву ситуацію, проте, на відміну від роману, охоплює лише певний період із життя героїв.

У той же час Т. Качак характеризує цей твір як підвид повісті – як автобіографічну повість. У її наукових розвідках ідеться про те, що автобіографія дитинства митця складається з автобіографічних документів (документальних автобіографій, листів, щоденників), усних розповідей та автобіографічних літературних творів (художніх автобіографій, автобіографічних романів). Коли справа доходить до художніх автобіографій, інструменти тісно пов'язані з поезією того чи іншого складника тексту.

Кінцевим результатом творчості В. Рутківського є художньо-естетична постановка, повість-спогад. Проте текстово-внутрішній рівень літературної комунікації завжди пов'язаний із позатекстовими компонентами. «Потерчата» - повість, у якій постає частина життя самого автора під час війни, це художнє свідчення його індивідуальної пам'яті. Особливість ілюстрованого життєвого досвіду полягає в образі дитини, відвертій розповіді про себе і про світ під час війни в образі навколишньої дійсності.

Структурно повість складається з 36-и частин:

- **Їжак** (заспів історії, який переносить нас у сьогодення головного героя, філософська частина, яка розповідає про рай, райські яблука, близькість життя та смерті. Їжак виступає алегорією на протолюдину, якій ще доступні ті райські яблука, котрі на рідній землі автора люди вже викорінили);

- Свиня на кризі;
- Київські помадки (солодкі спогади дитинства до війни);
- Жаба, що навчила плавати (історія мирного життя за дві секунди до війни. Взаємини сина з батьком, почуття гордощів за батька, яке автор ретранслює через сусідів, які з пошаною дивляться, як ці двоє йдуть вчитися плавати, рій мушок як символ плинності людського життя («Тату, вони метушаться, бо не хочуть помирати»);

- Татко їде на війну (трагедія усієї країни на прикладі болю однієї дитини, призов батька);

- Айн, цвай, драй (прихід у село німців, взаємини селян із німецькими офіцерами);

- В степу (втеча родини із села);
- Степан Мусійович та інші;
- Горнятко манної каші;
- Помста за крадіжку;
- Мій перший вірш;
- Песик знаходить мене;
- Ворожка;
- Така страшна мама;
- Грудка цукру;
- “Бий краснопузого!”
- Помста за татка;
- Втеча;
- Мій незабутній песик;
- У діда з бабою;
- Поміж мамою та дідом;
- Баба Степанида та Іван Піддубний;
- Потерчата;
- Породу не приховаєш;
- Скарби книжкової шафи;
- Сажалка Піддубного;
- Вознесіння;
- Вбивство голови сільради;
- Я не винен!
- Вознесіння (продовження);
- Хто вбив голову;
- На розпеченій плиті;
- “Єфрейтор Гусак, подйом!”;

- Двійка таткові;
- Під кулями;
- Людина в золотому (історія примирення батька та дідуся як символ того, що людство не є втрачене).

Фактично кожна ця частина має свою сюжетну лінію, а відсутність «офіційної», формальної кількості частин підкреслює фрагментарність твору, певну матеріальну самостійність кожної частини.

З першого рядка твору створюється драматичний настрій. Перше, що бачить читач у фрагментарному кінематографічному описі, – це парк біля кладовища. І це символічне «паркування» посилюється описом «Парк-кладовище», «Життя-смерть», («Іноді чути відлуння їхніх душ», «Тут теж щось сталося в моїй пам'яті . Вона пішла від мене») [53].

Ідейно-тематичний зміст твору вже визначено підзаголовком. Дітей, які вмирають, не прийнявши хрещення, називають потерчатами, і тому їхній душі немає місця, вони неодмінно ревітимуть на землі. Підзаголовок – «Дитяча сповідь для дорослих, які нічого не навчилися» – перекладає сенс із міфології в певний вимір, оскільки фраза містить посилення на певні події, можливо, читач знає, у кого достатньо духу для читання відповідних контекстів. Підтекст і автор указують на події минулого, які, на жаль, не могли бути текстом для майбутніх поколінь.

У подальшому розвитку ліро-епічного твору автор висвітлює не лише історію України ХХ століття, а й історію людства з моменту його заснування. Автор нарікає на те, що людство з самого початку прагнуло самознищення: «Замість того, щоб полетіти вільним птахом у просторі вічності, воно вкрило моє небо своїми смердючими птахами; Замість того, щоб танцювати з молодими рибками в моєму морі, він посипав їх безліччю металевих монстрів. <... > Він спочатку воював палицею, потім винайшов порох, а коли його стало занадто мало, виникла ядерна реакція» [53, с. 117].

Цей твір має незвичайну присвяту: «собаці, яку я забув» (адже літературні твори присвячені близьким, принаймні тим, хто пам'ятає). Ця присвята переважно переміщується в минуле – у «вимір пам'яті». Пам'ять (забув) - індикатор незвичайних обставин, мабуть, дуже важлива річ, якщо твір присвячено і йому.

У світі повісті ця собака відіграла важливу роль, оскільки дарувала головному героєві своє тепло і захист, навіть коли його мати не могла пробити стіну жаху, яку випробував хлопчик. Згодом у розділі «Мій незабутній пес» ліричний герой розкриє причину такої втрати пам'яті [55, с. 127]. Переходячи до подій 1941 року, 20 років потому, герой виявляє, що насправді деякі події дуже відрізнялися від того, що було записано в пам'яті. Зокрема, поки собака ховався від поліції, він випадково не знайшов хлопчика в кукурудзі. Але ж батько подарував його ще до війни на день народження. Крім того, автор також зображує собаку, який тікає після пострілу. Насправді втечі не було, вони з мамою та братом закопали собаку на узбіччі дороги.

Важливо зрозуміти ставлення письменника до війни: спочатку хлопчика лікує німецький охоронець, потім червоноармієць під час визволення села від німців. Такий вчинок рядових солдатів різних армій свідчить про прагнення кожної людської душі до миру та процвітання, тому відповідальність лежить не на простих людях, а на владі й політиках.

Багато подій у повісті передають навіть неприродний стан людини, підкріплюючи ідею порушення фундаментальних «божественних» правил її існування.

У тексті ніби подається мета великого впливу війни на людську душу, яку вона, війна, не може повністю звільнити: «старому наче наказують переодягатися й чекати, тож він встає й повзе, щоб захопити розвідку...» [53, с. 37]. Битва у повісті – це не одна з героїчних битв, а виснажлива подорож маленького хлопчика, який разом із матір'ю та братом намагається втекти від гніву, що його оточує. Велика письменницька майстерність В. Рутківського полягає в проникливому розкритті всіх протиріч людської душі, її таємниць і

завжди приємних сторін. Один із найсильніших епізодів повісті – коли втомлений від нескінченної дороги й болю в пораненій нозі Володик думає, що краще б загинув його брат, бо тоді б його, саме його мама носила замість брата. Автор дуже тонко відтворює внутрішній світ дитини. Хоча головний герой бачив смерть і знає, що вона жахлива, водночас він уявляє, що якби його братик помер, він міг би відродитися: «І коли ти спиш так, що не відкриваєш очі, він плаче і тримає мене, а потім мій батько повернеться з війни» [53, с. 63]. Хлопчик зробив ще один сумний вибір, коли не втримався і з'їв усю манну кашу за свого молодшого брата. Бо війна не лише руйнує тіло, а й калічить душу.

У житті хлопчика є бабуся Настя, але вона не рідна бабуся, а няня, яка доглядає за молодшим братом і допомагає матері по дому. Але з бабусею він познайомився лише пізніше, і вони з дідом прийняли його не відразу, бо дід вороже ставився до батька через його польське походження. Важливо також збагнути атмосферу суперечливості того, що відбувається, всього життєвого, навіть присутності образу матері вві сні, що супроводжує хлопчика після серйозного емоційного потрясіння, в результаті чого головний герой і втрачає здатність говорити. Прикро, що в цих труднощах хлопець відчуває повну самотність, бо його хлопці відійшли від нього, а мама його не розуміє.

Однією з головних порушених проблем є вміння людини бути смиренною в період кризи. Мати до останнього мала почуття гордості і не зламалася, хоча вона як вчителька і дружина директора школи, а також її діти були в особливій небезпеці. Коли воєнрук арештовує Левка, то використовує безпорадних жінок, які дивом не постраждали від куль українських партизанів. Мати ненавидить жінок, чії сини та чоловіки замість того, щоб повернутися додому, пішли на місце зборів і втекли від німців. Таким чином В. Рутківський описує втрату людьми людяності.

Останній акорд повісті (примирення батька та діда) мов натякає нам, дорослим, для яких, власне, і написаний твір, що дитяча душа, навіть якщо вона нехрещена, завжди вірить у людяність та добро.

3.2. Тематичні особливості та персоносфера повісті

«Потерчата» є дорослою рефлексією В. Рутківського на той біль, який він пережив у дитинстві. Автор пригадує ці події, що стали його Майданом (дод. А). Моментом цього усвідомлення виявились події 1990-го, коли письменник долучився до голодуючих студентів-протестувальників (дод. А).

Тематика письменницької мемуаристики про дитячі роки не є унікальною чи оригінальною, у того ж М. Стельмаха («Гуси-лебеді летять») чи А. Дімарова («Блакитна дитина») теж присутня автобіографія дитячих років у художньому її відображенні. Однак саме В. Рутківський, маючи власний унікальний стиль, відображає свої дитячі спогади на межі реальності та містики.

Автор обіграє тему релігії (райські яблука, обряд хрещення, поховання), язичницьких давньоукраїнських персонажів (смерть, їжак, потерчата) та суворих реалій до-, по- та воєнних років, під час яких дорослішав він та його брат. Головний герой і оповідач Володик – фізично слабкий, але добрий, чуйний хлопчик, який вміє співчувати й любити. Його мучать докори сумління за найменшу втрату: чи то коли він їсть братову кашу, чи коли розчаровує матір своєю поведінкою, чи коли думає, що через нього помер голова сільради.

У одному зі своїх інтерв'ю письменник так пояснив природу образу потерчати: «Як відомо, так називають безневинних дітей, біда яких полягає лише в тому, що померли нехрещеними. Я ж включив до цієї категорії ще й дітей, які загинули чи постраждали під час війни та голодомору. І тепер вони, холодні і неприкаяні, рояться стовпами мошкари над землею і нечутними голосами волають до дорослих: «Людоньки, навіщо ж ви так з нами вчинили?»... Інколи мені здається, що я став письменником лише тому, щоб написати про це» [65].

Повість має підзаголовок «Дитяча сповідь для дорослих, які нічого так і не навчилися». Нинішні події на Донбасі підтверджують це. «Тож невтямки,

як можуть мої ровесники нагнітати ненависть і вже беззубими ротами шемрати на мітингах: «Да их всех надо расстрелять!» Невже забули, що під час перестрілки в першу ж чергу постраждають саме вони та їхні онуки? А виходить, що таки забули» [65].

3.3. Проблема індивідуальної та національної пам'яті у тексті

Сучасний дискурс Української держави помітно збагатився міждисциплінарними підходами до розвитку суспільних наук, які характеризуються формами адаптації гносеологічного досвіду до реальних проблем соціального примирення. Як зауважує Володимир В'ятрович, «...важливою є концепція співрозмовника» [10]. Це ніби відображення, визначення того історичного шматка української історії, якого деякі західні історики не сприймають. На перший погляд, це протистояння цілком зрозуміле і «виправдане»: освічені ліберальні західні історики не терплять висновків «неосвічених» українських націоналістів-істориків.

Тож саме таку позицію люблять висловлювати опоненти В. В'ятровича. Насправді це протистояння є набагато складнішим і вимагає суттєвої деконструкції історичних закономірностей, щоб його правильно зрозуміти. Пострадянські інституції, пострадянська еліта, пострадянська символіка та російська мова продовжували і, ймовірно, й тепер продовжують домінувати в українському інтелектуальному просторі, ще більше ускладнюючи ситуацію. Після краху комунізму інші народи з історичною присутністю в Україні, такі як росіяни, поляки чи євреї, мали набагато більші інтелектуальні, політичні та фінансові можливості для структурування посткомуністичної історії. Та головне, що вони, ці етнічні групи, мали тенденцію маргіналізувати українців. Деякі представники цих груп з огляду на своє кепське ставлення приписували українцям негативні риси інших національностей, зображуючи корінне українське населення ледачим і безвідповідальним, упередженим плебсом із, мовляв, патологічною схильністю до пияцтва та насильства.

За останні роки інтерес до феномену історичної пам'яті на пострадянському просторі значно зріс. Завдяки історичному моменту відновлення національного суверенітету та незалежності колишній Радянський Союз розпочав процес переосмислення історичного нарративу та пошуку національної ідентичності. Перед народом постала потреба переглянути колоніальну історико-культурну спадщину, створити новий набір цінностей, об'єднатися навколо завдань справді націодержавного порядку.

Питання історичної пам'яті почали широко обговорюватися в публічному дискурсі. У міру поглиблення конфліктів у суспільстві в процесі націотворення та державотворення історія стає потужним політичним чинником, а зміни політичних настроїв виявляються синонімами різного тлумачення нашого історичного минулого. Аналітики кажуть, що майбутнє державності залежить від тієї чи іншої інтерпретації минулого.

Сучасні історичні міфи й історична свідомість не раз ставали об'єктами наукових студій. Роль історичної пам'яті в минулому та сучасному житті народів Центральної та Східної Європи, а також великий емпіричний та теоретичний матеріал, який нагромаджується в західній історії та політології, привертають увагу й наших українських науковців. За результатами наукових конференцій публікуються монографії та переклади сучасних західних праць, спеціальні випуски гуманітарних видань, присвячених проблемам історичної пам'яті. Вчені починають розглядати пам'ять як «когнітивну категорію, а вербальну історію як засіб її вивчення».

Усе це є і проблемою формування характерних ознак поняття «національна пам'ять». Його основні риси визначені на основі відповідних категорій історичної, соціальної, колективної, культурної, групової, індивідуальної, біографічної пам'яті. Видається проблематичним розділити ці поняття. І головна причина ось у чому. Синонімічний характер сутності національної пам'яті відображає механізм її формування та функціонування. Водночас національна пам'ять є державотворчим поняттям. Ця обставина має

особливе значення для України. Необхідність і актуальність її дослідження, структури й вираження на рівні теоретичних і практичних проблем набуває статусу державної політики.

Існує й поняття «колективна пам'ять», воно дуже мінливе. Це пов'язано зі співіснуванням етнічних, релігійних, професійних, соціальних та інших груп, і людина істотно пов'язана у своєму житті з багатьма групами, а не з однією, що теж збагачує її пам'ять.

Історична ж пам'ять – це групове явище, яке стосується соціальних груп через усвідомлення і пізнання ними певних історичних подій, а також окремих осіб. У цьому сенсі історична наука має найсильніший вплив на історичну пам'ять. Історична пам'ять – це не лише сукупність знань, а й канал передачі історичного досвіду. Отже, вона є важливим елементом ідентифікації людини, соціальної групи та нації, оскільки минуле й історія відіграють важливу роль для будь-якої соціальної групи, самоідентифікації та вираження групових потреб.

Національна ж пам'ять – це більше етнічний феномен людських спільнот, колективне осмислення етнічною спільнотою свого минулого. Історична пам'ять характеризується альтернативними потрактуваннями минулого, якими володіють різні соціальні групи, і шукає консенсусу щодо того, що і як слід пам'ятати, як увічнювати національну пам'ять. Національна пам'ять має на меті об'єднання населення, об'єднання етнічних меншин, подолання расових відмінностей та узгодження позицій різних опозиційних груп із властивим їм розумінням минулого. Проте, як твердить наука, процес формування національної ідентичності та національної пам'яті може бути внутрішньо суперечливим, оскільки різні соціальні групи змагаються за свій доступ до сфери публічності, отримуючи визнання чи навіть домінування над своєю версією минулого.

Згідно з національним наративом, національна пам'ять є ієрархічною, вона включає знання основних подій національної історії, розуміння її символів, повагу до її знаменних дат і т. под.

Національна пам'ять спонсорується державою і значною мірою інституціалізована. Різні організації закликають до збереження національної пам'яті, в тому числі інститути, які можна спільно назвати інститутами національної пам'яті. Залежно від розвитку країни, в якій вони розташовані, вони мають різні назви і виконують різні функції.

Тому вирішальним фактором при моделюванні концепції колективної пам'яті є набір носіїв інформації. Ці ознаки відображають суб'єктивні особливості національної пам'яті, які можна класифікувати у вузькому та широкому сенсі. У вузькому розумінні національна пам'ять відображає досвід конкретного етносу, передусім процес формування культурних традицій і цінностей. Авторитарність думок (спогадів, свідчень) пропорційна ступеневі довіри до носіїв інформації. Тому статус, значущість особи як носія національної пам'яті має значний вплив на розвиток етнічного збереження цієї пам'яті.

Фактично людство позбавлене майбутнього, не маючи власних первинних ресурсів. Носієм їх часто і є письменник, ним наразі є Володимир Рутківський. Розширюючи ліро-епічний наратив, автор «Потерчат» виходить за межі історії України ХХ ст., події якої ілюструються через уявлення Володика. В. Рутківський звертається до всієї історії людства, наголошуючи на страшній тенденції до самознищення.

Трагічні події, змальовані у творчості письменника 90-х років, як і його повість «Потерчата» сповнені надії. Сам автор пояснив свій вибір творчого напрямку так: «Можливо, я обрав дитячу літературу, де все закінчується добре. І смуток – це суперечність у моїй природі» [3]. Минулі події пройняті надією, що світ попри все прийняв уроки історії. І кінець історії в «Потерчатах», що є результатом історії конфлікту поколінь, набуває символічного значення: батько мириться з дідом, який через польське походження не міг визнати чоловіка доньки. Не менш важливим для розкриття авторської концепції потенціалу покоління потерчат є образ, що його герой переживає під час післяопераційного марення. Під актом наркозу

перебуває той, хто називає себе «хрещеним патріархом» [4, с. 214], усупереч найгіршим очікуванням, він перебуває не посеред неба, а в кущах небесних. Повертаючись у земний світ із відчуттям відкинутості од богів, він виявляється «єдиним, заради чого треба жити» [4, с. 220], він є обличчям його дружини, яка в своїй омані постає в образі Божої Матері. Таким чином письменник шукає шлях відродження в бік ідеалів добра, людяності та віри.

Книга Володимира Рутківського є особливою ще й у тому сенсі, що її можна порівнювати з іншими книгами в жанрі автобіографії, котрі про дитинство (наприклад, текстами О. Довженка, М. Стельмаха чи А. Дімарова), а так само з іншими книгами про Другу Світову.

Особливо важливим є аналіз цього тексту в контексті воєнних дій на Сході України. Розуміння своєї національної ідентичності лежить в основі «Потерчат», автор чітко ідентифікує себе українцем із перших сторінок твору, говорячи "у нас в Україні, наша Україна" тощо.

Для головного героя Україна - це його село, його сім'я, його домівка. Розуміння того, що довкола можуть бути вороги, і того, як війна змінює людей, приходить до Володика пізніше. Автор сам закривається у своїх страшних відкриттях. Він розуміє, що маму до невпізнаваності змінила помста дідуся (її батька), який на тлі власної національної нелюбові не приймає її чоловіка та навіть свого онука.

Сторінок Голодомору чи Другої світової війни в літописі життя українців багато. Ми не можемо забувати їх навіть попри те, що ці події не стосуються безпосередньо нас (у хронологічному контексті вони відбувалися кілька десятиліть тому). Це тим чи іншим чином уплинуло на хід історії українців, змінивши їх погляди, рівень довіри одне до одного, рівень сприйняття навколишнього світу. Таким чином, аналіз «Потерчат» і розуміння причинно-наслідкових зв'язків у цьому житті, впливу Другої світової на наше українське сьогодення є одним із наріжних каменів побудови українського майбутнього.

Іншим важливим аспектом є незламний патріотизм автора, який він артикулює у своїх книгах та інтерв'ю. «Я досить літня людина, і роздуватися після таких слів до розмірів вола мені вже запізно. Але втішений таким визначенням хоча б тому, що воно дозволить юному – і не лише юному – читачеві ще більше перейнятися величчю подвигів наших пращурів і зробити відповідні висновки й для себе. Тож реклама у нашому випадку – не лише рушій торгівлі, а й рушій свідомості» [51].

А ось така цікава думка В. Рутківського. «Я все життя чекав на те, щоб Україна здобула незалежність. Але тепер ні-ні, та й чухаю потилицю і згадую відомий вислів, що революцію творять романтики, а її плодами користуються негідники. Якби моя воля, то я б слово «революційний» викинув з сучасного вжитку і замінив його на «інформаційний». Сьогоднішні події спричинив саме брак інформації.

Ось подивіться. По суті, іде боротьба між прихильниками Євросоюзу і прихильниками Митного союзу. Я, скажімо, щирий прихильник євроінтеграції, але навряд чи знаю, з чим її їдять. А що вже казати про мешканців Сходу, які зомбовані російськими телеканалами! Для них євроінтеграція все одно, що насильницька зміна сексуальної орієнтації. Якби наше керівництво не ховало голову в пісок, а бодай років з десять тому вкинуло у кожную поштову скриньку інформаційний листок, в якому на одній сторінці мовилося про плюси і мінуси євроінтеграції, а на другій – про плюси і мінуси Митного союзу, то, переконаний, подій на Донбасі не сталося б. Люди у нас розумні і можуть розібратися у всьому самі» [51]. Міркування В. Рутківського, як бачимо, переконливі, це переконання митця і громадянина. І дуже шкода, що до них вчасно не прислухалися ті, від кого залежить багато.

Говорячи в одному з інтерв'ю про свої погляди, автор повісті «Потерчата» зазначив: «Я думаю, що українська нація – це вже нація. Своєю кров'ю відстояла своє існування» (дод Б). За його словами, на сучасному етапі боротьба за незалежність і національне відродження українського

народу має відбуватися переважно у сфері морально-духовного світу сучасного покоління. Адже народ має захищати своє майбутнє, але лише цивілізованими, мирними засобами перемагаючи зовнішніх ворогів.

На знак визнання цієї істини письменник і занурюється в «Потерчатах» у свої дитячі переживання, відверто виписуючи емоції та деталі. Глибина дитячого усвідомлення сутності війни розкривається через епізоди, в яких дитяча наївність, чесність стосовно себе та інших лише дивують. Довоєнне дитинство, як сказано, було щастям: з батьком, з мамою, а потім – голод, холод, страх, безпорадність, самотність.

Це сповідь дитяча, але адресована й дорослим читачам. Твір паралельно розкриває два світогляди: дитячий і дорослий. Зворушлива дитяча розповідь про їжачка, бабусиний пиріг, домашній затишок, тепло собаки відбиваються на самозгадуванні та ставленні людей один до одного.

Брат головного героя, Віктор, - теж пошарпана, невинна дитина, народжена до війни. Володик ставить до нього з любов'ю, але й ревнощами, іноді йому здається, що Вікторик би краще помер, тоді мама його більше полюбить. Аргумент безжальних дітей...

Які б сцени не описував автор (втеча від німців, життя в клуні, стосунки з бабусею й дідусем, пригоди з собаками), уражена пам'ять постійно згадує слабкі моменти того часу, особливо голод, який переслідував усю їхню родину. Війна впливає на психологію дитини, травмуючи її фізичну та духовну природу.

- «Але я більше думав про те, щоб його з'їсти, бо мама принесла з громадського подвір'я лише кілька картоплин і зварила їх із шкаралупою». [53, с. 54].
- «Тоді я почув щось у своєму животі і наткнувся на мою іграшку» [53, с. 55].
- «Я раптом відчув страшенний голод. Вдарив мене під груди. Озирнувся, щоб їсти» [53, с. 76].

- «З них вийшли тітки.. <...> І поступово я підходив до своїх тіток і водночас робив вигляд, що те, що було в їхньому вузлі, мене не оминає» [53, с. 109].

Ці та інші частини історії стали репрезентацією болісного зриву головного героя. Слабка пам'ять завжди виявляє недостатнє сприйняття стану, що накладає відбиток на особистісний і психічний розвиток.

Повість В. Рутківського «Потерчата» посідає особливе місце в літературі початку ХХІ століття як поглиблене лірико-філософське дослідження духовного потенціалу українського народу на шляху нашого національного відродження.

Висновки до розділу 3

Як ми переконались, у повісті «Потерчата» створено масштабну художню картину, яка стосується долі автора, має виразний автобіографічний підтекст, мовить про конкретне дитинство, обпалене війною, – і водночас стосується цілого покоління дітей війни.

Повість В. Рутківського цікава своєю структурою, вона складена зі спогадів, котрі передають трагедію дитини, її родини і трагедію країни. Водночас головний герой – дитина дошкільного віку, яка не замислюється над долею свого народу і не вигадує стратегій, що перемагають у війні. Автор не політизує виклад, його розповідь щира й безпосередня, заодно багата на драматизм, трагізм і проникливий ліризм. Це водночас роздуми дорослого письменника про себе та війну, про людство, частиною якого він є, про світоустрій та глобальні проблеми самознищення. Твір і спрямований на захист людства.

Для дитини ж світ обертається навколо неї, і таким чином письменник зображує лише події, емоційно важливі для головного героя. Але вони важливі і для нас, читачів, бо фіксують живий досвід людини, яка пережила страхіття війни, значить, твір фіксує індивідуальну пам'ять, тим більше значущу, що йде від справжнього митця і громадянина. Так формується загальнонаціональна культурна пам'ять. Завдяки літературі вона має здатність передаватися з покоління в покоління і формувати національну свідомість.

**РОЗДІЛ IV. МЕТОДИЧНА РОЗРОБКА
УРОКУ ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ
ЗА ПОВІСТЮ ВОЛОДИМИРА РУТКІВСЬКОГО «ПОТЕРЧАТА»**

Клас: 6 клас

Тема: Володимир Рутківський «Потерчата».

Мета: навчальна: ознайомити учнів із повістю В. Рутківського «Потерчата», її змістом та персонажами.

розвивальна: розвивати творчу уяву дітей, навички їхнього зв'язного мовлення, спілкування, вчити дітей умінню висловлювати свою думку та обґрунтовувати її;

виховна: виховувати ввічливість, порядність, інтерес дітей до книжки, історії нашого народу; формувати читацькі, комунікативні, літературні компетентності учнів.

Тип уроку: урок позакласного читання.

Методи і прийоми навчання: бесіда, малюнкове вітання, інтерактивна вправа "Мікрофон", гра «Правда – неправда», робота над текстом, словникова робота, виставка ілюстрацій, літературна вікторина, робота в групах, інсценізування, експрес-інтерв'ю «Коло думок».

Обладнання: смайли, мікрофон, тексти творів, випереджувальне завдання для учнів (малюнки до твору), картки із завданнями.

ПЛАН УРОКУ

- I. Організаційний момент. Повідомлення теми і мети уроку (2-3 хвилини).
- II. Мотивація навчальної діяльності. Актуалізація читацького досвіду школярів (5-8 хвилин).
- III. Активізація читацького мислення. Сприйняття та засвоєння навчального матеріалу (20-25 хвилин):
- IV. Підсумкова бесіда (3-4 хвилини).
- V. Завдання додому (2-3 хвилини).

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент. Повідомлення теми і мети уроку (2-3 хвилини).

– Доброго дня, друзі!

1)Слова вчителя

А тепер за парту

Всі сідайте рівно.

Й до роботи ми візьмемось

Радо та сумлінно.

2)Малюнкове вітання

– Любі діти, прошу серед запропонованих смайликів обрати ті, які відповідають вашому настрою. *(Діти обирають)*.

– Підніміть руки, хто обрав перший? *(Діти обирають)* Хто другий? *(Діти обирають)* Третій? *(Діти обирають)* Четвертий? *(Діти обирають)* Майже всі обрали веселі смайли. Це чудово! Ті, хто обрали «сумні» або занадто веселі смайли, раджу налаштуватися на роботу. Я сподіваюсь, що до кінця уроку ваш настрій зміниться на краще!

3)Повідомлення теми і мети.

– На попередньому уроці ми з вами познайомилися з український поетом, прозаїком, цікавим дитячим письменником Володимиром Григоровичем Рутківським та згадували про його роман «Джури козака Швайки», який нас навчив бути добрими, вільними та мужніми, співпереживати ближньому. Сьогодні ж ми продовжуватимемо вивчати творчість Володимира Рутківського, а саме його повість «Потерчата». Тому розгорніть зошити і запишіть число й тему нашого уроку

II. Мотивація навчальної діяльності. Актуалізація читацького досвіду школярів (5-8 хвилин).

1) Інтерактивна вправа "Мікрофон".

- Визначимо, яких результатів очікує кожен із вас від уроку.

Починати свою відповідь, як завжди, можете словами:

- Цей урок навчить мене...
- Я очікую від цього уроку...
- Цей урок познайомить мене...
- На цьому уроці я хочу дізнатися....

2) Гра «Правда – неправда»

– Пропоную пограти у гру «Правда – неправда», щоб пригадати життєвий і творчий шлях Володимира Рутківського:

1. Володимир Рутківський народився 18 квітня 1937 року в селі Хрестителеве Чорнобаївського району Черкаської області (правда).
2. Навчався на хіміко-технологічному факультеті Черкаського політехнічного інституту (неправда).
3. Працював головним лаборантом Одеського заводу «Мікрон». (неправда).
4. Працював кореспондентом одеських газет, редактором на радіо та штатним сценаристом Одеської кіностудії (правда).
5. Літературну діяльність Володимир Рутковський розпочинав як поет (правда).
6. За радянських часів активно друкувався в єдиному на той час дитячому видавництві України "Веселка" (неправда).
7. Лауреат премії «Книга року Бі-Бі-Сі» за дитячу повість «Бухтик з тихого затону» (неправда).
8. Лауреат Шевченківської премії 2012 року в номінації «література» за історичну тетралогію «Джури» (правда).
9. Прожив 84 роки (правда).

III. Активізація читацького мислення. Сприйняття та засвоєння навчального матеріалу (20-25 хвилин):

1. Вступна бесіда.

Війна – це страшенна біда... Війна – це смерть... Друга світова війна стала страшним випробуванням для нашого народу. Незважаючи на те, що з часу її закінчення пройшло вже не одне десятиліття, вона продовжує

відгукуватися хворобливими відгомонами навіть у серцях тих, хто не застав її.

В роки Другої світової війни у вирі жахливих подій опинився наш письменник, а тоді ще маленький хлопчик Володимир Рутківський. На згадку про це він написав повість «Потерчата».

«Потерчата» - це правдива дитяча сповідь про події Другої світової війни та окупації. Це, власне, розповідь Рутківського про своє дитинство в тому страшному світі, який дорослі перетворили у війну.

Вашим домашнім завданням було прочитати повість. Поділіться, будь ласка, своїми враженнями від твору.

- Чи сподобався вам твір?
- Що найбільше вразило?

2) Робота над текстом.

2.1. Словникова робота

Потерчата (потерчуки, поторочі, страдчата) — душі дітей, які померли нехрещеними або не своєю смертю, народилися мертвими. Раніше таких нещасливих дітлахів було дуже мало, і лише ті, хто вмирав до хрещення через якісь біди або хвороби. Але за радянської влади дітей перестали хрестити, і таких потерчат стало дуже багато. Усе їхнє життя «без хреста», і це гнітить покоління, народжене за безбожною влади.

У повісті автор використовує різноманітні фразеологізми, а також художні засоби, зокрема метафори: «ми разом поб'ємо того германа», «Яблучко недалеко закотилось від яблуні», «завтра, щоб як штик була на громадському дворі», «теліпався, мов шкідливе кошеня», «повзли чутки», «ви були, наче голка з ниткою», «Вашими б устами та мед пити», «І носить ж земля таких...», «пеньок безсердечний», «...крий тебе Боже кудись виходити», «засвітив до неба попою», «скукобився бубликом» «всі вуха обірве», «гуцикала» та ін.

2.2. Тема: сповідь головного героя – хлопчика Володика про складні випробування часу війни.

2.3. Ідея: возвеличення людяності, співчуття і силу духу – «Навіть коли навкруги війна і немає бажання і сил жити далі, коли серце крає біль втрати, можна знайти те, заради чого варто жити»; засудження жорстокості, аморальності та бездушності як наслідків війни.

2.4. Жанр: автобіографічна повість.

«Дитяча сповідь для дорослих, які так нічому й не навчилися».

2.5. Герої твору:

Хлопчик Володик, його мама Ганна, батько Григорій та молодший братик Вікторик, шкільний завгосп Степан Мусійович, баба Степанида та дід Іван Піддубний.

2.6. Присвята: «Песикові, про якого геть забув».

Повість містить присвяту: «Песикові, про якого геть забув». Зверніть увагу, здебільшого літературні твори присвячують близьким людям. А ця присвята переміщує в минуле, у «вимір пам'яті» і водночас є вказівником на незвичні обставини, що змусили забути, ймовірно, дуже важливу істоту, адже їй присвячено твір.

- Пригадайте, яку роль відіграв песик у творі?

У сюжеті повісті цей песик відіграв важливу роль, адже саме він дав свої тепло й захист головному героєві тоді, коли навіть рідна мати не могла пробитися крізь стіну зазнаних хлопцем жахів.

- Чому ж автор забув такого важливого персонажа?

У частині «Мій незабутній песик» автор розкриває причину такої втрати пам'яті: «Мабуть, там <...> трапилося щось таке, що пам'ять моя, аби не збожеволіти, стерла зі своїх чарунків будь-які спогади про те» [с. 127].

Перенісшись посеред подій 1941 року на 20 років по тому, ліричний герой відкриває для себе, що насправді деякі події відбувалися зовсім інакше, ніж відкарбувалися в пам'яті. Зокрема, виявляється, що цей песик невипадково знайшов хлопця в кукурудзі, коли той ховався від поліція, а був подарований йому батьком ще до війни на день народження. Крім того, картину втечі після того, як песика застрелили, теж домалювала уява, адже зранена

психіка дитини прагнула відсторонитися, втекти від побаченого жаху. Насправді такої втечі не було зовсім, вони з мамою і братом поховали собаку край дороги і він навіть поставив хрестик.

3) Виставка малюнків (розгляд та короткий аналіз дитячих ілюстрацій до повісті «Потерчата»)

– Вашим творчим домашнім завданням було намалювати малюнок до кожного розділу повісті. Зараз кожен з вас може показати свій малюнок та коротко розповісти про те, що відбувалось у цьому розділі.

(виступи дітей)

4) Літературна вікторина

1. Скільки розділів має повість? (36 розділів)
2. Як Володик поранив ногу? (наступив п`яткою на осколок)
3. Як звали корову діда й баби? (Манька)
4. Що мама ховала в шухлялі і часто розглядала? (довоєнну фотокартку)
5. Кому мама поставила двійку? (таткові)

5) Робота в групах.

– А тепер попрацюйте у групах на картках.

Картка 1

Схарактеризуйте образ головного героя Володика.

Як називалися улюблені цукерки Володика? Знайдіть їх опис у тексті.

Картка 2

Схарактеризуйте образ мами головного героя Ганни.

Хто дав Володикові грудку цукру? Знайдіть цей фрагмент у тексті.

Картка 3

Схарактеризуйте образ діда Кирила.

З ким порівнював свого батька Володик? Знайдіть цей уривок у тексті.

– Час роботи вичерпано. Давайте заслухаємо виступи представників груп.

6) Інсценування.

Зараз ми спробуємо інсценізувати ситуацію з розділу «Горнятко манної каші» (с. 56-64). Для цього нам потрібні: автор, мама, Володик.

IV. Підсумкова бесіда (3-4 хвилини).

Наш урок завершується, крок за кроком ми дійшли висновку, що наша сила, як і сила головного героя повісті, - в **СИЛІ** та **ЄДНОСТІ**. Будучи ще таким маленьким хлопчиком, він пройшов усі страхи війни: голод, холод, смерть, поневіряння. І, незважаючи на це, він зміг зберегти гідність, щирість та людяність.

1) Малюнкове прощання

– Любі дітки, давайте повернемося до смайликів. Оберіть ті, які відповідають вашому настроєві зараз. *(Діти обирають)*.

– Підніміть руки, хто обрав перший? *(Діти обирають)* Хто другий? *(Діти обирають)* Третій? *(Діти обирають)* Четвертий? *(Дітки обирають)* Майже всі обрали веселі смайли. Це чудово!

2) Експрес-інтерв'ю «Коло думок»

(Учні роблять підсумок уроку, доповнюючи речення, що відображають враження від цього уроку).

- Зацікавився життям...
- Зробив для себе висновок...
- Буду читати сучасну...
- Буду розвивати...
- Зможу аналізувати...
- Навчився досліджувати...
- Чи досягли ми поставлених цілей? Чи задоволені ми результатами своєї роботи?

«Мій успіх на сьогоднішньому уроці – це...; найбільші труднощі я відчув...; я не вмів, а тепер умію... ».

3) Оцінювання та взаємооцінювання.

– На сьогоднішньому уроці ви працювали у групах. Я прошу провести взаємооцінювання.

V. Завдання додому (2-3 хвилини).

1) Скласти твір-роздум на тему: «Діти і війна».

Висновки до розділу

Пропонована методична розробка уроку в 6 класі розрахована на вивчення твору в рамках позакласного читання для учнів шкіл Одещини, позаяк з Одесою найбільше пов'язана життєва і творча історія письменника. Перед тим діти вивчали фрагменти відомої тетралогії В. Рутківського «Джури», а тепер вони матимуть можливість ширше ознайомитися з творчістю письменника завдяки його повісті «Потерчата». На уроці передбачається реалізація кількох видів мети – навчальної, розвивальної та виховної, використання різних сучасних методів і прийомів навчання (бесіди, інтерактивної вправи, роботи з текстом, словникової роботи, виставки ілюстрацій до твору, літературної вікторини, роботи в групах, інсценізування окремих картин «Потерчат» тощо).

Усе це допоможе краще засвоїти твір і наблизитись до розуміння непеєднуваності понять «дитина» і «війна».

ВИСНОВКИ

У процесі виконання магістерської роботи ми переконались, що Володимир Рутківський належить до справді непересічних українських авторів, чия творчість, окрім літературних, несе глибокі суспільні, індивідуальні та й художні сенси. Завдяки талановитому зверненню до національної історії, національних характерів, навіть особистих вражень від життя цей письменник спромігся на закодування у своїх творах і справді глибокого патріотичного змісту, і своєї власної багатой людської сутності, залишив спадщину значної ідейно-тематичної та художньої сили.

Попри те, що про В. Рутківського написано чимало, він усе ще достатньо не поцінований, що й визначило актуальність нашого дослідження. Воно найбільше присвячувалось аналізу сенсів одного твору письменника – його повісті про воєнне дитинство, про людину і війну «Потерчата», а предметом особливої уваги була проблема індивідуальної та національної пам'яті, порушена у творі. З огляду на жанрову специфіку «Потерчат» заодно вважалось за необхідне дослідити функціонування жанру повісті в українському літературному дискурсі, її тематику, типізацію та як автори-новатори експериментують із жанром, яке місце серед таких письменників посідає Володимир Рутківський.

Загальнішою метою нашого дослідження виявилась характеристика постаті цього письменника, його літературних здобутків. Ми вивчили ключові біографічні та творчі віхи життя автора «Потерчат» і визначили те, як власний бекграунд вплинув на його письменницьку реалізацію. Виявляється, літературна спадщина В. Рутківського багата і різноманітна, вона представлена як поетичними збірками, так і цілою низкою прозових творів, а також творів драматичних. Це твори і для дорослих, і для молодших читачів.

Особливо відзначився В. Рутківський своєю прозою, представленою різними жанрами – від оповідання, літературної казки до повістей та романів. Більше того, в доробку письменника є особливо популярна тетралогія «Джури», відзначена в 2012 році Шевченківською премією в галузі літератури. Кінематографічність художнього письма цього автора вплинула на те, що створено й чудовий український фільм за повістю «Сторожова застава». Головне, що у «Сторожовій заставі» повертається частина нашої національної історії, через цікавий сюжет, мандри у часі хлопчини-підлітка виховується любов до свого, нашої національної історії, не кажучи, що розвиваються наші естетичні смаки.

Об'єктом спеціальної уваги стала в магістерській роботі автобіографічна повість В. Рутківського «Потерчата», звернена до подій Другої світової війни. На матеріалі спогадів, роздумів письменник приводить читача до думки, наскільки страшні випробування випали на долю нашого народу і наскільки важливим може бути для розуміння сенсу життя індивідуальний досвід людини, у якої відібрали щасливе дитинство. Тільки тривка загальна національна пам'ять як сукупність індивідуальних пам'ятей може врятувати націю від нівеляції в сучасному глобалізованому світі. Такий головний висновок із повісті робить читач, завдячуючи письменникові цим важливим уроком.

У магістерській роботі представлено також методичну розробку - план-конспект уроку позакласного читання за твором Володимира Рутківського «Потерчата».

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Автор «Сторожової застави» Володимир Рутківський: «Українська нація як нація вже відбулася». URL: <https://opinionua.com/2017/10/31/avtor-storozhovo%D1%97-zastavi-volodimir-rutkivskij-ukra%D1%97nskanaciya-yak-naciya-vzhe-vidbulasya/> (дата звернення: 29.11.2021).
2. Андрусів С. Мости між часами (про типологію історичної прози). Українська мова і література в школі. 1987. № 8. С. 16.
3. Бахтин М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. Вопросы литературы и эстетики. Москва: Художественная литература, 1975. С. 234–407.
4. Бахтін М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / Слово. Знак. Дискурс: Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. (ред. М. Зубрицька). Львів: Літопис, 1996. С. 416–422.
5. Білецький О. І. До питання про періодизацію історії дожовтневої української літератури / Зібр. праць: У 5 т. Т. 2. Київ : Наука, 1965.
6. Бовсунівська Т. В. Жанрові модифікації сучасного роману. Харків : Вид-во «Діса плюс», 2015. 368 с.
7. Великий тлумачний словник української мови: Близько 40000 слів / упоряд. Ковальова Т.В.; Худож. оформ. Бублик Б.П. Харків : Фоліо. 2005. 767 с.
8. Вовк О.В. Основні завдання української дитячої літератури (роздуми над проблемою) / Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: 41 Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. №20. С. 242 –249.
9. Гаврош О. Характерник літературного степу. [Електронний ресурс] О.Гаврош / Літакцент. URL: <http://litakcent.com/2011/02/02/harakternyk-literaturnoho-stepu/> (дата звернення: 29.11.2021).

10. Ганджуров Ю. С. До питання актуалізації концептів національної пам'яті [Електронний ресурс] / Український Інститут національної пам'яті. URL: <https://old.uinp.gov.ua/publication/do-pitannya-aktualizatsii-kontseptiv-natsionalnoi-pam-yati>. (дата звернення: 29.11.2021).

11. Ганюкова К. Еволюція історичної повісті в українській літературі XIX – початку XX ст. : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01. Дніпропетровськ, 2004. 218 с.

12. Гарбар М. А. Художній світ повісті В. Рутківського «Потерчата» / Культурне розмаїття: матеріальна та нематеріальна культура різних країн світу : зб. матеріалів XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 12 червня 2020 р. Харків : ХНУРЕ, 2020. С. 26–30.

13. Гарбар М. А. Тема національного відродження у повісті «Потерчата» В. Рутківського / Національно-визвольна боротьба та становлення і збереження державності України : зб. матеріалів XIV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 19–20 листопада 2020 р. Харків : ХНУРЕ, 2020. С. 89–90.

14. Голубович И.. Биография: силуэт на фоне Humanities. Одесса: СП Фридман, 2008. 372 с.

15. Грушевський М.. Історія української літератури: В 6 т., 9 кн. Київ. 1993. Т. 1. С. 318 –330.

16. Дзюба І. Несходимі стежки минувшини (Пригодницькі мотиви в історичній прозі). Київ. 1986. №10. С. 86–95.

17. Єфремова А. До 80-річчя метра української дитячої прози: з творчого життя Володимира Рутківського. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://starylev.com.ua/news/do-80-richchya-metra-ukrayinskoyi-dytyachoyiprozy-z-tvorchogo-zhyttya-volodymyra-rutkivskogo> (дата звернення: 29.11.2021).

18. Жулинський М. Традиція і проблема ідейно-естетичних пошуків в українській літературі кінця XIX – початку XX століття / Записки наук. товариства імені Т. Шевченка. Праці філолог. секції. Львів, 1992. С.141 –153.

19. Ільків А. В. Жанр щоденника в українській літературі другої половини ХХ – початку ХХІ ст. : автореф. дис. ... канд. філол. наук; Прикарп. нац. ун-т ім. В. Стефаника. Івано-Франківськ, 2008. 20 с.

20. Карлова В. Особливості відновлення історичної пам'яті українського народу у контексті аналізу досвіду постсоціалістичних країн [Електронний ресурс] / Науковий вісник «Демократичне самоврядування». 2008. URL: http://vivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik/fail/V_Karlova.pdf (дата звернення: 29.11.2021).

21. Качак Т. Тема втраченого дитинства у сучасній прозі для дітей та юнацтва : [на матеріалі автобіографічної прози Володимира Рутківського] // Вісн. Прикарп. ун-ту. Філологія. Івано-Франк., 2013 – 2014. № 40 – 41. С. 113–119.

22. Качак Т. Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст. Київ: Академвидав, 2018. 320 с.

23. Качак Т. Б. Сучасна українська дитяча література: аспекти гендерної інтерпретації / Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. №20. С. 425 – 436.

24. Кизилова В. Специфіка хронотопу пригодницько-історичної повісті В. Рутківського «Сторожова застава» / Вісн. Прикарп. ун-ту. Філологія. Івано-Франк., 2013 –2014. № 40 –41. С. 140 –145.

25. Кизилова В. В. Дитяча література: стан, проблеми, перспективи / Актуальні проблеми слов'янської філології. Серія: Лінгвістика і літературознавство: Міжвуз. зб. наук. ст. 2009. Вип. ХХ. С. 237 –241.

26. Ключек Г. Енергія художнього слова. Кіровоград: РВЦ КДПУ ім. В. Винниченка, 2007. 448 с

27. Кодак М. Душа під вантажем доби. Про сучасну прозу, здебільшого молоду. Дніпро, 1997. Ч. 3–4. С. 125–135.

28. Кодак М. Поетика як система: літературно-критичний нарис / Луцьк: ПВД «Твердиня», 2010. 174 с.

29. Козак С. Вірю не стільки в себе, скільки у своїх героїв / Літературна Україна . 2012 . № 20. С. 6.

30. Констанкевич І. Українська проза першої половини ХХ століття: автобіографічний дискурс. Луцьк: Вежа-Друк, 2014.

31. Кузнєцов М. І. Особливості мовлення персонажу як засіб створення його портрета / Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Філологічна. 2013. № 39. С. 165–167.

32. Лежен Ф. В защиту автобиографии. Эссе разных лет / Иностранная литература. 2000. № 4. С. 108–121.

33. Література ХХ ст.: проблеми періодизації. (Круглий стіл) / Слово і Час. 1995. № 4. С. 54 –63.

34. Макарова Т. М. Осмислення історії рідного краю шляхом подолання часових меж : [на матеріалі повісті Володимира Рутківського «Сторожова застава»] / Вісн. Запоріз. ун-ту. Серія «Філолог. науки». 2014. № 2. С. 142–148.

35. Макарова Т. М. Формування патріотичного зародку у свідомості джурів-характерників : [за творчістю Володимира Рутківського] / Літератури світу : поетика, ментальність і духовність : зб. наук. пр. / Криворіз. нац. ун-т. 2013. № 2. С. 132–142.

36. Марченко Н. Автобіографія дитинства у межах біографічного дискурсу. Українська біографістика, 2012. Ч. 9. С. 90–109.

37. Марченко Н. В. Рутківський : тексти долі. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. 421 с.

38. Марченко Н. Володимирові Рутківському – 75! [Електронний ресурс]. URL: <http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/103#3> (дата звернення: 29.11.2021)

39. Марченко Н.В. Співець вилюднення та вивільнення : [огляд життя і творчості Володимира Рутківського] / Дивослово. 2014. № 11. С. 15–21.

40. Матвєєва Д. О. Жанрово-стильові особливості історичної романістики В. Рутківського. Одеса, 2019. 73 с.

41. Матвєєва Д. О. Жанрово-стильові особливості роману В. Рутківського «Потерчата». Одеса, 2018. – 42 с.
42. Нечиталюк І. В. Художні особливості малої прози письменників другого плану кінця ХІХ – початку ХХ століття : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд.. філолог. наук: 10.01.01 Українська література. Одеса, 2011. 16 с.
43. Нитченко Д. Елементи теорії літератури і стилістики. Мельбурн : Ластівка, 1979. 137 с.
44. Ньюбина Л. М. Воспоминание и текст. Смоленск : СГПУ. 2000. 161 с.
45. Овдійчук, Л. Жанри та стильові особливості сучасної прози для дітей. Українська література в загальноосвітній школі. 2015. № 1. С. 35–38.
46. Овдійчук, Л. Жанрово-стильові особливості сучасної біографічної прози для дітей. Питання літературознавства. 2014. № 9. С. 156–169.
47. Панченко В. Володимир Рутківський: «Дитячого письменника “жаба” не душить» [Електронний ресурс] / В. Панченко // Літакцент. 2012. URL: <http://litakcent.com/2012/04/18/volodymyr-rutkivskyj-dytjachoho-pysmennyka-zhaba-ne> (дата звернення 21.11.2021)
48. Подолинний А. Капітан дитячої літератури : До 80-річчя від дня народження М. Трублаїні. Київ : Знання, 1987. 47 с.
49. Пономарьов Д. Р. Стилістична роль емоційно-експресивної лексики у романі В. Рутківського «Сині води». Одеса, 2019. 67 с.
50. Прісовський Є. На серці й на папері... [До ювілею В. Рутківського] / Літ. Одеса. 1997. №1. С. 150 –152.
51. Разживін В. До проблеми жанрової диференціації в українській історичній повісті 20–30-х років ХХ століття. URL :<http://litzbirnyk.com.ua/wp-content/uploads/2013/11/19.4.7>. (Дата звернення: 29.11.2021).
52. Рутківський В. Гості на мітлі / [Електронний ресурс]: Ключ. Режим доступу до ресурсу:<http://www.chl.kiev.ua/key/Books/ShowBook/386> (дата звернення: 29.11.2021).

53. Рутківський В. Потерчата. Дитяча сповідь для дорослих, які так нічому й не навчилися. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2013. 256 с.

54. Рутківський В. Сині Води: історичний роман: для сер. та ст. шк. віку. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. 440 с.

55. Садовникова, Т.В. Исповедательное начало в прозе 1960-х годов. Екатеринбург, 2014.

56. Сиротюк М. Українська історична проза за 40 років. Київ : Рад. письменник, 1958. 335 с.

57. Сіверська С. Ф. Наративні особливості автобіографічної прози кінця ХХ – початку ХХІ століття. Автореф. дис. канд. філол. наук. Тернопіль, 2011. 20 с.

58. Слабошпицький М. Історична й історико-революційна проза. Радянське літературознавство. 1981. № 5. С. 22–30.

59. Словник української мови: в 11-ти т. Т. 7. Київ, 1976. 320 с.

60. Старовойт І. Автобіографія дитинства. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2004. Т. 33, Ч. 1. С. 178–185.

61. Суховецкий, М. Характерник Рутківський. ЛітАкцент. Режим доступу: <http://litakcent.com/2009/11/11/harakternyk-rutkivskyy/> (дата звернення: 29.11.2021).

62. Титаренко Т. М. Автонаратив як особистісний спосіб життєконструювання // Наукові студії із соціальної та політичної психології. 2011. Ч. 26. С. 260–268.

63. Ткаченко А. Мистецтво слова: Вступ до літературознавства : підручник для студ. вузів з гуманітарних спеціальностей філологія, журналістика, літературна творчість. 2-е вид., виправл. і доповн. Київ : Київський університет, 2003. 448 с.

64. Усі інтерв'ю Володимира Рутківського [Електронний ресурс]. URL: <https://rozmova.wordpress.com/category/%D1%80%D1%83%D1%82%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9->

%D0%B2%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D1%80/ (дата звернення: 29.11.2021).

65. Фащенко В.В. У глибинах людського буття: Літературознавчі студії
Одеса: Маяк, 2005. 640 с.

66. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі / Зібр. тв.:
У 50 т. Т. 35. К. : Наукова думка, 1982. С 68–78.

67. Цяпа А. Термінологічна парадигма автобіографічного жанру.
Вісник Житомирського державного університету ім. І. Франка. 2006. Т. 26.
С. 129–132.

68. Черкашина Т. Наративні особливості художньо-біографічної прози:
автор і читач. Автореф. дис. канд. філол. наук. Тернопіль, 2017. 20 с.

69. Шмид В. Нарратология. Москва: Языки славянской культуры, 2017.

70. Якобсон Р. Лінгвістика і поетика / Слово. Знак. Дискурс: Антологія
світової літературно-критичної думки ХХ ст. Львів: Літопис, 2002. С. 465 –
487.

71. Яусс Г. Р. Естетичний досвід і літературна герменевтика / Слово.
Знак. Дискурс: [антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за
ред. М. Зубрицької]. Львів: Літопис, 2001. С. 368–405.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А. Інтерв'ю В. Рутківського виданню БараБука

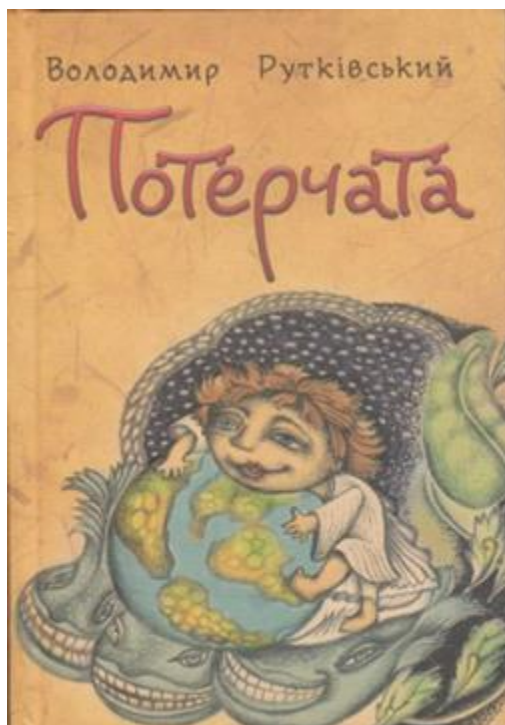
УСЕ ПЕРЕЖИТЕ В ДИТИНСТВІ НЕМИНУЧЕ ВІДБИВАЄТЬСЯ НА ПСИХІЦІ ДОРΟΣЛОГО |

Ви читали «Потерчат» Володимира Рутківського? Ту книжку, заради якої він, як розповідає сам, став письменником. Ту, яку так довго не вдавалося видати, ту, в якій стільки правди й болю, в якій дитячі спогади стають міфом і вливаються в нашу з вами спільну українську історію. Якщо ви читали цю книжку, то мали помітити, що в ній конче бракує передмови чи післямови, яка дала би відповіді на десятки запитань, що виникають у читача тоді, як перегорнеш останню сторінку. Це інтерв'ю, вважайте, і є такою собі післямовою, яку Володимир Григорович погодився написати ексклюзивно для БараБуки.

– Знаходжу в інтернеті лише дуже коротко про історію написання та публікації «Потерчат». Задумали Ви її у 50-х, писали в 70-х, але опублікувати вдалося лише у 2000-х. Чи намагалися Ви її видати в Москві в перекладі російською, як деякі інші свої твори? Чому це не вдалося?

– У дитинстві я часто заздрих своїм одноліткам. У них життя було як життя, а до мене пригоди приставали, мов реп'яхи до Жучка. Чи мати обварить при першій купелі, чи жаба навчить плавати, чи вчорашні друзі з криком «Бий краснопузого!» ганяються за мною, чи на півроку втрачу мову... А оскільки добру не пропадати, то, ставши письменником, я час від часу звертався до цих спогадів, аби використати їх у своїх віршах чи оповіданнях. То у вірш вставляю, то оповіданням зроблю. Десь у 1968 році я навіть подав до «Веселки» книгу своїх оповідань про дитинство. Пам'ятаю

що вона називалася «Таємниця жовтої стіни». Книжку зарубали як художньо незрілу, та я й сам не пручався, відчував, що до такої теми ще треба дорости.

А десь у 1978 році я закінчив роботу над романом «В перелітному гнізді». У ньому йшлося про трагедію людини, яка намагається врятувати бодай децицію земель від затоплення рукотворними морями дніпровського каскаду. А щоб усе виглядало ще трагічніше, я ввів у роман іще й сина цієї людини, людину зовні респектабельну, проте його щочас навідує страшний видива дитинства. І ці видива я позичив йому зі свого дитинства, намагаючись підкреслити, що все пережите в дитинстві неминуче відбивається на психіці дорослого. Цей роман я відніс до «Радянського письменника». Проте там мені порадили «не псувати біографію» і віддали рукопис, навіть не рецензуючи його. Оскільки я був не згоден із цією оцінкою, то переклав його російською й відвіз до Москви. Там я вже видав власноруч перекладені дитячі повісті «Ганнуся» та «Бухтик з тихого затону», які відхилили у «Веселці», тож плекав надію, що й цього разу мені пощастить. Бодай тому, що московські редактори були значно сміливіші за київських. Проте, попри загалом позитивні рецензії (один із рецензентів на знак підтримки так і підписався: «Колишній голова колгоспу, нині затопленого Ярославським водосховищем»), і в «Советском писателе», і в «Молодой Гвардии» не знайшлося сміливців зв'язуватися зі всемогутньою КПРС. Редактор «Совписа» Тихоненко, людина дуже порядна й розважлива, ознайомившись із рукописом, запитав: «Як ви гадаєте, про що ваш роман?» «Про те, як гарна людина намагається вберегти від затоплення бодай частку земель свого колгоспу», – відказую йому. «Ні, це швидше роман про те, як у нас уміють ламати хребта неугодним!» Єдине, що там зробили корисного для

мене, – відзначили «пречудові сторінки з дитячих спогадів», натякнувши цим, що краще мені не лізти, куди не треба... Тож я закинув рукопис кудись на антресолі й постарався на довгі роки забути про нього. А коли в 1990-х розшукав його, то переконався, що він морально застарів, бо мої герої все ж таки вірили в «гарних» секретарів обкомів. Уже не було бажання переписувати його. А от що робити з тими «пречудовими сторінками»?

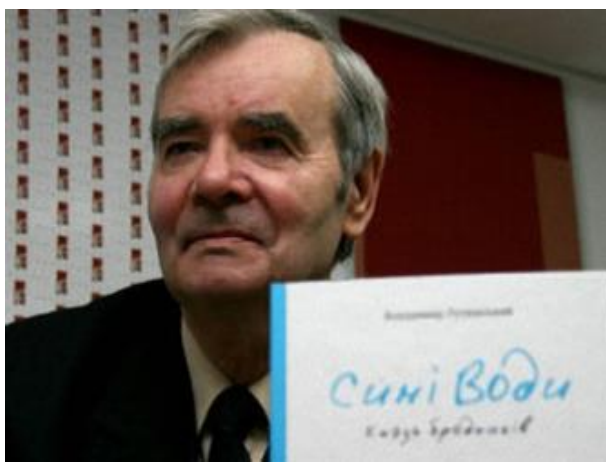
«Коли я, простий читач, беру до рук, скажімо, “Маленького принца” чи “Пригоди Гекльбері Фінна”, то забуваю про дитячу чи дорослу літературу. Для мене існує літературна гарна чи погана»

– Якого характеру було «переписування»? Розкажіть, які були найосновніші зміни.

– Десь на початку незалежності я вийняв із рукопису вже згаданого роману ті «пречудові сторінки» – їх нашкреблося до трьох десятків – і заходився думати, що з ними робити. Написати на їх основі поему? Але я хоча й вважався тоді поетом, до цього жанру ставився байдуже. Написати цикл оповідань? Теж ні, бо відчував, що мої спогади тягнуть на більше. Бабахнути роман-епопею? Ні, то вже занадто. А от повість – це те, що треба! Але просто викладати все, як було, не хотілося. Як на мене, автор, сідаючи за стіл, має знати не тільки про те, що напише, а й про те, в ім’я чого він це робить. Але відповіді на це не знаходив.

Вона прийшла з Майдану. Це тепер сперечаються, який Майдан важливіший – 2004-го чи 2013 року. Та був і перший Майдан, про який чомусь усі забувають. А він же став найрезультативнішим. Бо після цього не лише прем’єр-міністр злетів із посади, а й весь простір Радянської України

перевернувся догори дригом.

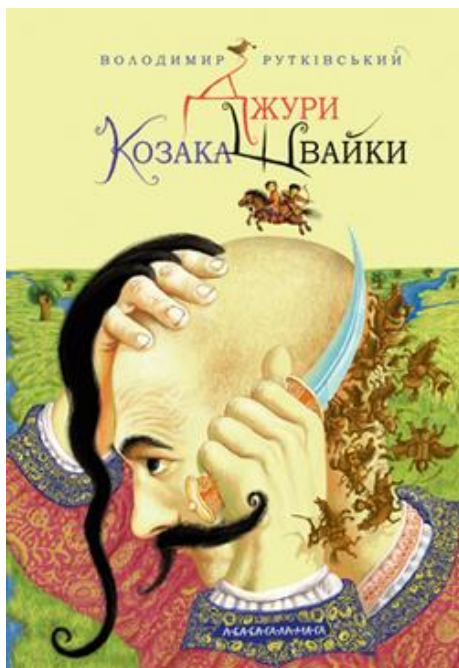

Але тоді, восени 1990 року про це ще ніхто не знав. Просто студенти оголосили голодування з вимогою зняти одіозного Голову Ради Міністрів Масола з посади. Тоді такі голодування вважалися чимось неймовірним. Тож подекували, що за таке влада згноїть їх у в'язниці чи пройдеться по них траками танків... Тож усі поспішали бодай поглянути на тих сміливців.

Прийшов і я. Дорогою гадав, що побачу сміливців із палаючими очима, почую героїчні гасла і взагалі просякну духом нової революції. Проте нічого цього не було: майдан скидався на лазарет просто неба. На надувних матрацах, а то й просто на підстилках лежали молоді люди, поміж ними ходили добровольці-лікарі з кухлями води. Я зупинився навпроти хлопця, про якого мені сказали, що він вирішив голодувати до кінця. У його очах вже не світилися звичайні людські бажання. Його, мабуть, уже не хвилювали ні мажорні реляції, ні те, що по ньому пройдуться танкові траки. Єдине, що промовляло з його очей, – це мовчазний крик: «Люди, я не хочу жити в такому пеклі! Почуйте ж мене!»

І тоді я збагнув, що те, що я пережив в «окупаційному» дитинстві, і має стати моїм Майданом. І той малюк, який уже не був мною (я йому лише передав відтинок своєї біографії), не може нікуди втекти від жорсткостей світу цього – він не здатен ані боронитися збройно, ані вирити рятівний окоп, він може лише прокричати: «Людоньки, врятуйте мене, я не хочу жити в цьому пеклі!». А далі все було ділом техніки та часу.

Хоча, між нами, повість опиралася аж до часу, коли наприкінці 2006-го,

гортаючи словник Грінченка, я випадково зупинився поглядом на слові «потерчата». І тоді все вихлюпнулося на папір за якийсь місяць.

– Цю повість Ви «вилущили» «із “дорослого” роману». Так воно й лишилося: дитяча сповідь для дорослих. Я, читаючи, ніяк

не могла визначитися, книжка передусім для дітей чи для дорослих? Як Ви думаєте?

– Тут, пані Олю, таке вже діло, що я й сам не знаю, куди мені її відносити. На всяк випадок написав у підзаголовку: «Дитяча сповідь перед дорослими, які так нічому й не навчилися». А далі ви, критики, розбирайтеся самі. Хоча коли я, простий читач, беру до рук, скажімо, «Маленького принца» чи «Пригоди Гекльбері Фінна», то забуваю про дитячу чи дорослу літературу. Для мене існує літературна гарна чи погана.

– **Як Ви гадаєте, наскільки виправданим є батьківське бажання захистити дитину від «складних» книжок? Про війну, смерть, насилля, жорстокість?**

– Не думаю, що про це треба казати малюкові, який лише спинається на ноги. Нехай дитина спочатку дійде думки, що немає нічого кращого, ніж жити в любові та радості. І вже потому помаленьку підводити її до усвідомлення того, що, крім любові, існує ще й ненависть, підступність, зрада... Головне, щоб у самостійне життя людина виходила вже більш-менш підготовленою до нелегких життєвих реалій. Я добре пам'ятаю часи, коли нас у школі вчили вірити лишень у добро, а на другий же день після випускного вечора життєві проблеми посипалися на нас, як сніг на голову. Я пам'ятаю, що для багатьох із нас це стало трагедією.

– «Я, мабуть, письменником став тільки для того, щоб написати цю сповідь», – кожен із критиків і рецензентів «Потерчат» виписав собі цю фразу з повісті. Чи є щось таке, чого Ви з різних причин не змогли сказати й тепер?

– Це все ті ж рукотворні моря. Я вважаю, що злочинним рішенням КПРС було затоплено не лише найродючіші українські землі. Було геть затоплено навіть пам'ять про наших героїчних предків. Не раз і не двічі перед очима поставало видиво могутнього козака, який волає до нас з-під тих вод: «Дорогі нащадки, що ж ви наробили? Ми для вас не жаліли свого життя, а ви нас за це залили фекаліями?»

– **Ви й досі почуваетесь «потерчам»?**

– Ні. Після того, як моє «перелітне гніздо» набуло сталих геополітичних форм, я готовий був заявити на весь світ, що пишаюся своєю Україною і бачу її в одній шерензі з іншими цивілізованими країнами. Проте сьогодні все частіше виникає

відчуття, що я знову опинився на вселенському протязі.

– **Коли закінчилося Ваше дитинство?**

– А воно не закінчилося. Воно й досі зі мною. Я переконаний, що позбутися дитинства – це все одно, що позбутися пам'яті. Ви бачили очі людини, яка не може збагнути, звідкіля вона, і як її зовуть?

– **Чому важливо пам'ятати?**

– Погляньте, що нині робиться в Україні. Політики наші так загралися, що в повітрі запахло громадянською війною. Захід стоїть проти Сходу, Схід проти Заходу. І страшно дивитися на стару жінку чи ветерана, які кричать: «Да их всех надо перестрелять!» Невже вони ніяк не можуть збагнути, що від таких закликів народжуються війни, а від них найперше постраждають вони ж самі та їхні онуки. Хочеться вірити, що мої «Потерчата» бодай якоюсь мірою стануть їм засторогою.

Розпитувала Ольга Купріян

Додаток Б. Володимир Рутківський, автор «Сторожової застави»:
Українська нація як нація вже відбулася

31 жовтня 2017 р.

Не всі знають, що перше українське фентезі «Сторожова застава», що б'є всі рекорди за відвідуваністю і касовими зборами, – це екранізація повісті одесита Володимира Рутківського. І якщо для нашого кінематографу це своєрідна проба пера в новому жанрі, то для автора з творчим досвідом понад півстоліття – тільки один із багатьох вартих екранізацій текстів. Про дитинство й складне становлення автора під пильним оком КДБ, творчі плани, майбутні екранізації та літературний доробок розповів відомий письменник, лауреат Шевченківської премії в галузі літератури, Книги року ВВС – Володимир Рутківський.

Вітаю Вас з успішною прем'єрою «Сторожової застави». Тепер Вашу повість-легенду прочитає ще більше підлітків, хоча впевнена, що після фільму й дорослі зацікавляться. Скажіть, а як Ви поставилися до того, що сценаристи перекроїли ваш текст, і сценарій виявився трохи інший?

Та не трохи інший (сміється), там від мого тексту залишилося 25 чи 30 %. Але я що? Я все ж таки для сценариста застарий. Хоча й маю великий досвід: працював сценаристом на Одеській кіностудії, коли там ще знімали «Место встречи изменить нельзя». У всіх процесах і на всіх етапах брав участь. Знаю, що є погляд кіношників. Вони вважають, що якщо не повернуть цю книжку на 180 градусів, то гріш їм ціна. І я знав, коли підписував договір, на що йду. Тільки пригрозив Дерманському (Олександр Дерманський – український дитячий поет, прозаїк та казкар, сценарист «Сторожової застави» – прим. ред.): «Сашко, якщо тебе колись будуть екранізувати, то сценаристом буду я!» Але це не допомогло: мій текст

переписали. Знаю, що режисер Юрій Ковальов завжди був страшенно закоханий в Карпати і в печери Довбуша, тож він і поміняв Дніпро, Дніпровські плавні на Карпати. Вирішили, що в Україні історичних фільмів багато, а фентезі немає. Тому й написали власне перше українське фентезі. Отак і поставили. Адже в такому викладі більше шансів на успіх.

Виходить, що фільм створювали, орієнтуючись не на українського глядача? Адже ті, хто читали повість і хоч трохи знають історію, аж ніяк не очікували побачити у фільмі ті локації, які побачили? Хоча, не буду сперечатися, краєвиди дивовижні, але ж навколо застави гір не було?

Я то розумію. Просто команді треба було засвітитися десь у світі. Якби то було суто за моїм сценарієм, то це було б цікаво тільки для найближчих країн. А для Америки, де Україна ще невідома, і для інших країн, для яких різниці між Карпатами та Дніпром взагалі не існує, треба показати всю красу нашої країни. От автори й вирішили саме так заявити про себе, відчували сили. І справилися із завданням. Тому й вийшло, що замість однієї місцевості бачимо зовсім іншу. Сьогодні розмовляв із продюсером фільму Єгором Олесовим про те, що хочуть зняти серіал за цим фільмом. Вони незабаром приїдуть в Одесу на показ «Сторожової застави», де буде спеціальна прем'єра. Адже тут живе не тільки автор тексту, а й режисер цього фільму – Юрій Ковальов. Ми одесити. Плануємо все ретельно обговорити. Вони хочуть отримати поради щодо деяких питань

Відомо, що продакшн-компанія Star Media планує екранізувати Ваш роман «Джури козака Швайка», а сценарій до фільму писатиме українська письменниця Ірен Роздобудько.

Планують, але ще досі шукають гроші на це. А над сценарієм ми разом ще плануємо попрацювати. Вона вже написала свій варіант, і я свій написав, тепер ці сценарії об'єднали.

Сценарій уже вийшов ближчим до тексту роману, чи теж Ви були змушені адаптувати його до вимог кіновиробництва?

Я писав, як я бачив, близько до цього тексту. Роздобудько теж відійшла не на 180 градусів, як сталося зі «Сторожовою заставою», а лише градусів на 100. Ми трохи скооперувалися і тепер маємо текст, до якого в мене немає претензій. Залишилося тільки підібрати кадри та знайти кошти.

Ваші тексти так і просяться на екран. Нарешті це відзначили й кінематографісти. І те пожвавлення, яке спостерігаємо останнім часом, дає надію, що гроші знайдуть не тільки на екранізацію всіх чотирьох «Джур», а й на «Гості на мітлі», тим паче, що про це вже теж ходять чутки.

Так, це правда. «Гостей» теж хочуть екранізувати. Зараз треба домовлятися. Я вже подав свій сценарій. Кажуть, що кіносценарій чудовий, але втілення вимагає багато коштів. Річ у тім, що в нас немає вітчизняних аніматорів необхідного рівня. А іноземці для нас задорогі. Але коли знімали «Сторожову заставу», то аніматорами була індійська група. Коли вже індійці знайшли дорогу до мене, до України, то знайдуться і до «Гостей на мітлі».

Ваші тексти настільки добре прописані, що кожний із них уже «екранізований» в уяві Ваших читачів. А як ці історії приходили до Вас? Чому зацікавилися саме минулими часами?

Я ж народився і жив у цікавому місці. Поряд розташована Велика Бурімка, це Чорнобаївський район Черкаської області. І це колишній легендарний Римів, який виник на порубіжжі Сули, Київської Русі й дикого степу. Це той Римів, який є і в «Сторожовій заставі», і в усіх інших історичних книжках під різними іменами. Ми завдяки розповідям істориків знали й відчували, що живемо в якомусь надзвичайному краї. Я пам'ятаю, як ми приїхали в цю Бурімку, і нам сказали: «А ви знаєте, в якому місці ви живете? Пам'ятаєте «Ніч яка місячна, зоряна, ясна...»? А це написав Старицький, який живе за 12 км від нас. А пісню «Ой Морозе, Морозенку» знаєте? За 7 км від нас жив. А Піддубний? Так він за 20 км від нас. Є навіть дані, зафіксовані в «Слові о полку Ігоревім», що коли Ігор переходив через

Сулу, то саме отут він і залишив свої речі, щоб далі йти в полегшеному варіанті».

Тому ми в дитинстві шукали скарби князя Ігоря й інше... Ми жили історією, вона сама там дихала, і ми дихали нею. Тож не захопитися історією було просто неможливо. А коли ми знайшли здоровенні костوماхи... А сталося це абсолютно випадково: наш однокласник копав пісок, щоб обмазати хату, і під урвищем, з боку Сули, натрапив на якісь костوماхи. Великі такі... Він показав місце, їх дістали і привезли до школи, а директор, мій батько, до речі, негайно зетелефонував до Академії наук. Дуже швидко до нас приїхав академік Шовкопляс (Іван Гаврилович Шовкопляс – український вчений, археолог, провідний фахівець у галузі верхнього палеоліту України – прим. ред.). І ми три дні там робили розкопки. Знайшли найстаріше поселення в Україні, відоме на той час. І коли він уже від'їжджав, то запитав: «Володя, яка твоя мрія? Ким хочеш бути? Куди вступиш?». Я відповів, що планую в Київський університет на історичний факультет. «То знаєш що? Перед тим як складати іспити, зайти до мене». Кажу: «Добре». А потім сам собі думаю, що то щось не те. Здогадався, що він хоче допомогти зі вступом на археологічне відділення. Ні, думаю, я прийду до нього вже студентом, складу іспити і тільки тоді прийду до нього. Але не вдалося – зрізали. Набрав 24 із 25 балів, які були необхідні. Не вистачило одного балу. Що поробиш?.. Але моє кредо – все, що не робиться, то на краще. І я думав: «Ах, ви мене не прийняли, так я вам назло покажу на що здатний, напишу такі історії!»

Якось у спогадах Ви казали, що кожен письменник зобов'язаний зробити для України бодай щось корисне. А змагання за незалежність обов'язково мали вилитись у битву за правдиву історію. І що для Вас найнеобхіднішим стало розкриття незнаних сторінок історії. Ви почали писати про ті події, які переписувалися і замовчувалися за радянських часів. Адже доступу до джерел не було. Як Ви відтворювали ці події, на що покладалися?

Мені часто друзі казали, що маю божевільну уяву. А я їм відповідав, що не тільки уява мені допомагає. Я просто створив логічну модель, відтворював причинно-наслідковий зв'язок і заповнював лакуни. Оскільки тоді я хотів написати кілька історичних творів про ті сторінки, які наша історія практично ще не відкривала. Наприклад, «Ілля Муромець – руський богатир». Який він руський богатир, якщо навіть самі росіяни пишуть, що він родом із півдня Росії? А південь Росії – це де? Звісно, що це Україна.

Потім був роман «Сині Води», де розказую про першу перемогу над монголо-татарською навалою, яку навіть не можна було згадувати... Потім якось Ольга Герасим'юк – голова Наглядової ради Національної телерадіокомпанії – казала, що коли вона розмовляла з одним відомим генералом від КДБ, а потім від СБУ і нагадала про «Сині Води», які написав Рутківський, то він їй сказав: «А ви знаєте, у нас вказівка була про це не говорити. А хто говорить – за тими стежити». Усі ці мною написані книжки отримали багато негативної критики. Писали, що все неправда, все було не так, але жодного доказу так і не надали. Через нецензурні закиди змушений був навіть піти з інтернету, закрити сторінку. «Все все знають, тільки ты один не туда идешь», – часто чув такі закиди.

Ви багато пережили свого часу: крім закидів, були й виклики до КДБ і переслідування. Як тоді було жити з ярликом «український націоналіст»?

Жити було дуже складно. Інколи навіть заздрив тим хлопцям, яких посадили, – вони ж хоч і волі не мають, але їх годують. У них є дах над головою. А в мене що? Заробляти було важко. Мене як буржуазного журналіста, а я переважно тоді був журналістом, не брали на роботу. А з іншого боку, міліціонер щодня казав: «Вы же тунеядец! Когда вы это дело кончите?». Я говорю: «Я член Спілки письменників». А він тоді: «А у меня об этом указаний нет, я знаю, что вы не работаете. Физически». І от було кілька разів, що інколи і заздрив. Нелегко було. Мене не видавали, і я просто писав для себе і збирав у шухляді. Річ у тім, що більшість історичних творів

написав десь уже після 1986 року, коли більш-менш уже було вільно. А перед тим, коли писав вірші, то читав друзям, колегам. Мені порадили, і я зібрав і подавав, щоб надрукувати книжку. Добре, що друзі траплялися. Наприклад, Борис Олійник був моїм рецензентом і критиком, і одну мою збірку він добре «почистив» сам. Але щодо декількох віршів написав: «Візьми назад і нікому більше не показуй». «Після битви під Берестечком» й інших подібних було декілька таких віршів, які треба було заховати. Тож писав здебільшого для себе.

Хотілося б більше дізнатися про повість «Потерчата», де Ви розкажете про своє дитинство в тому страшному світі, який дорослі перетворили на війну. Книга з'явилася дуже вчасно, але так і не змогла запобігти тим подіям, які нині відбуваються в нашій країні.

Я коли писав, думав, що це останнє попередження. «Дитяча сповідь для дорослих, які так нічого і не навчилися». Це було написано ще в 2008 році. Тоді відбувалися всілякі битви місцевого рівня. Усі кричали: «Давайте всіх знищимо! Усіх треба розстріляти!». Я знаю, що таке розстріляти. Для нинішнього покоління це звучить дуже зло і ганебно, вони не знають, що це таке. А я, на жаль, знаю. Особливо прикро ставало, коли старі люди російською мовою кричали: «Их надо уничтожить!», «Это бандиты!» тощо. Тоді я казав: «Подивіться, якщо розпочнеться війна, то, насамперед, постраждаєте ви, старі й безпомічні люди, безпомічні діти». І про ці страхіття війни очима дитини я написав. З екскурсом дорослого, який бачить це все у 70 років. Це така дуже складна сюжетна канва, як мені здалося і як стверджують читачі. На жаль, бачите, як сталося? Мені і в сні страшному не могло наснитися, що через 6 років знову ж таке повториться.

Нам треба домовлятися. Але розумію, що домовлятися зараз складно, майже неможливо. Хіба я можу попросити хлопців, котрі там сьогодні тримають для нас лінію оборони, домовлятися?

Коли писав третю частину «Джури і Кудлатика» у 2014 році, ставив перед собою таке запитання: чи залишилися в Україні люди, які б могли

стати такими ж, як наші козаки – Швайка, Грицик та інші? Це було таке своєрідне дослідження. І я стверджував, що Україна ще не вмерла, що вона має патріотів, і перемога буде за ними врешті-решт.

Зараз ситуація погана, затягується ця безвість... Багато урядовців роблять вигляд, що нічого не відбувається. Можливо, дехто вже навіть і руки гріє під шумок. Але я переконаний і просто молюся на тих хлопців, які в АТО, які першими пішли туди, не чекаючи наказів. Поки влада «мекала», поки забирали в неї Крим, поки забирали Донбас, поки підняли крик, що «а завтра ми їдемо до Львова», молодь вже пішла. І писали мені: «Ми виховані на Ваших книжках». І це дуже мені приємно.

Багато перших добровольців – то Ваші читачі...

Так, із Майдану. Саме на Майдан Малкович носив оці твори, щоб вони, ці діти (ну, як діти, 20-30 років) там читали. Тож ми тільки виявили, що ми народ мужній, що як би там не було, перемога буде за нами. Ну, а все інше? От тільки не можемо ми ніяк спокійно домовитися. Дуже ми емоційний народ. І трохи глухуватий один до одного. Але я оптиміст.

Тоді порадьте як людина з досвідом, що можна зробити, щоб покращити ситуацію?

Поради тут не можна дати. Бо яку я можу дати раду «вірному лєнінцеві»? Він мене буде слухати? Ні. Мене вважають націоналістом. Але коли я буду казати щось хлопцю, який побачив все це страшне в АТО, коли я скажу йому «Помирися з ними», чи він мене зрозуміє? Ні. Думаю, що потрібний ще довгий і тривалий час для примирення. Але дай Боже... Єдине що, це треба зібратися і йти працювати і працювати, не виходити на Майдан, а спочатку працювати. Кожен нехай робить своє, що вміє. І тільки тоді, коли добробут зросте, коли Крим чи половина Донбасу побачать, що в країні кращає, стає вільніше, немає кордонів з усім світом, весь світ, так би мовити, до твоїх послуг, от тоді заспіваеться інша пісня.

А які позитивні зміни вже можете відзначити?

Мені здається, що українська нація як нація вже відбулася. Вона кров'ю захистила себе, своє існування.

Розмовляла Світлана Бондар

Фото: Валерій Пузін

АНОТАЦІЯ

Лісогор Аліна Григорівна

«Повість Володимира Рутківського «Потерчата»: проблема індивідуальної та національної пам'яті»

У магістерській роботі розглянуто центральну проблему повісті відомого українського письменника Володимира Рутківського «Потерчата» - проблему індивідуальної та національної пам'яті. З метою реалізації завдання мовиться про жанрову ідентичність повісті у парадигмі української літератури (розділ 1), про В. Рутківського як представника нового покоління українських авторів, а саме про біографію письменника, його творчість у дискурсі літератури, українську історію та міфологію як ключові віхи авторської творчості (розділ 2). Розділ 3 присвячено «Потерчатам», цьому дитячому текстові, наділеному дорослими сенсами. У відповідному ракурсі спеціально йдеться про жанрово-композиційну ідентичність та сюжетну лінію твору, про його тематичні особливості та персоносферу, про ключову проблему індивідуальної та національної пам'яті. Завершує роботу методичний розділ. Окремо в Додатках подано два інтерв'ю з В. Рутківським.

Ключові слова: В. Рутківський, «Потерчата», повість, війна, дитинство, індивідуальна пам'ять, національна пам'ять, творчість.

Summary

Alina Lisohor

«Volodymyr Rutkivskyi's novel «Poterchata»: the problem of the individual and national memory»

The problem of the individual and national memory is considered at the master's research. In order to realize the problem, the identity of the novel in the paradigm of Ukrainian literature is discussed by genres (Chapter 1), V. Rutkivskyi as the representative of the new generation of Ukrainian authors, his biography, his works in the discourse of the literature, Ukrainian history and mythology as the main marks of his works (Chapter 2). Chapter 3 is devoted to “Poterchtam”, this childish text endowed with adult meaning. The relevant perspective specifically deals with genre-compositional identity and the plot, its thematic features and personality, the key problem of the individual and national memory. The methodical section completes the paper. Two interviews with V. Rutkivskyi are presented separately in Appendices.

Key words: V. Rutkivskyi, “Poterchata”, novel, war, childhood, individual memory, national memory, work.